

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я**

✓ *Реформування системи охорони психічного
здоров'я в Україні в умовах війни*

- **МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ**

✓ *Шлюбний договір: українські реалії
та міжнародний досвід*

№ 7 (293) КВІТЕНЬ 2025

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 7 (293) 2025

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України В. Зеленський підписав
Закон України №4336-ІХ про кіберзахист
державних інформаційних ресурсів3
Президент України В. Зеленський підписав
Закон України про знижку в 50 %
на добровільну сплату штрафу від ТЦК.....4

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.

Реформування системи охорони психічного
здоров'я в Україні в умовах війни5
Чернявська Л.

Шлюбний договір: українські реалії
та міжнародний досвід 17

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *27

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України В. Зеленський підписав Закон України №4336-IX про кіберзахист державних інформаційних ресурсів

Президент України В. Зеленський підписав Закон України №4336-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» (реєстр. № 11290), який був ухвалений Верховною Радою України в другому читанні 27 березня.

Це важливий крок, який дасть можливість протистояти новим викликам та загрозам у кіберпросторі, а також забезпечить посилення захисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, адже російська агресія у кіберпросторі продовжує зростати.

Підписаний Закон передбачає низку важливих змін та нововведень, серед яких:

- функціонування національної системи реагування на кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози – визначено ролі, завдання, сервісні функції команд реагування та основні принципи взаємодії всіх ключових суб'єктів багаторівневої мережі реагування;

- реагування в кризовій ситуації в кібербезпеці – визначено засади для залучення механізмів реагування в кризовій ситуації;

- функціонування системи обміну інформацією про кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози – упорядковані зобов'язання щодо повідомлень, механізми взаємодії, засади захисту та розкриття інформації по кіберінциденти;

- відмова від КСЗІ та визначення процесу впровадження заходів з управління ризиками

і забезпечення того, щоб такі заходи підтримувалися протягом життєвого циклу систем на основі профілів безпеки;

- функціонування системи оцінювання стану кіберзахисту включно з методом аудиту без надмірного контролю з боку держави;

- введення штатних посад керівників та фахівців з кібербезпеки в державних органах, а також на об'єктах критичної інфраструктури.

Важливо, що Закон містить положення, які забезпечують імплементацію норм європейських директив з кібербезпеки до національного законодавства щодо функцій команд реагування, практики повідомлень про кіберінциденти, управління ризиками.

Як зазначав раніше голова Держспецзв'язку О. Потій, реалізація Закону дасть можливість Україні ще ефективніше інтегруватися в глобальну систему кіберзахисту. Його впровадження сприятиме підвищенню стійкості цифрових систем України до сучасних викликів.

Нагадаємо, урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, що діє при Держспецзв'язку, у 2024 р. зафіксувала зростання кількості кіберінцидентів майже на майже 70 % порівняно з попереднім роком. З початку цього року тренд до зростання кількості ворожих кібератак зберігається. Це вимагає подальшої роботи з посилення кіберстійкості (*Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (<https://cip.gov.ua/ua/news/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskii-pidpisav-zakon-4336-ix-pro-kiberzakhist-derzhavnikh-informaciinikh-resursiv>). – 2025. – 17.04).*

Президент України В. Зеленський підписав Закон України про знижку в 50 % на добровільну сплату штрафу від ТЦК

Президент України В. Зеленський 15 квітня, підписав Закон України № 12093, який передбачає знижку в 50 % для військовозобов'язаних у разі добровільного визнання порушення за не уточнення даних і сплаті штрафу від ТЦК.

Картка Закону за підписом Глави держави опублікована на сайті Верховної Ради України.

Не уточнення персональних даних у строк 60 днів без поважних причин є адміністративним правопорушенням, за яке передбачено штраф від 17 000 грн до 25 500 грн.

Документом передбачено вдосконалення порядку притягнення до адміністративної відповідальності військовозобов'язаних, зокрема, шляхом можливості їхнього самостійного звернення до органів ТЦК та СП та добровільної сплати накладеного штрафу в розмірі 50 % від мінімального визначеного розміру. Тобто, в сумі 8500 грн замість 17 000 грн. Таким чином хочуть не лише стимулювати військовозобов'язаних уточнювати дані через електронний кабінет призовника, військовозобов'язаного, резервіста, а й наповнити бюджет шляхом добровільної сплати штрафів за скоєння адміністративного правопорушення.

«Запропоновані проектом закону зміни спростять процедуру розгляду адміністративних правопорушень, передбачених статтями 210, 210-1 КУпАП та нададуть можливість громадянам, які не уточнили дані без поважних причин, сплатити 50 % від мінімальної санкції статті (8500 грн) шляхом самостійного

ініціювання процесу розгляду справи та накладення стягнення через Електронний кабінет військовозобов'язаного, призовника, резервіста», – зазначається у Пояснювальній записці.

На початку січня 2025 р. Верховна Рада України в першому читанні підтримала законопроект № 12093, який пропонує надавати громадянам 50 % знижки при сплаті штрафу за несвоєчасне уточнення військово-облікових даних. 13 березня законодавча ініціатива була схвалена в другому читанні та в цілому.

Штрафи за порушення правил військового обліку:

Чоловікам віком від 18 до 60 років, які не оновили свої дані у ТЦК та СП або не перебувають на військовому обліку, загрожує штраф від 17 000 до 25 500 грн під час воєнного стану чи за повторне порушення – таку норму було введено торік. До того сума штрафу складала 1700 грн. Штраф для громадян становить від 17 000 до 25 500 грн, а для посадових і юридичних осіб – від 34 000 до 59 000 грн.

Якщо штраф не сплатити вчасно, сума подвоюється після передання справи до виконавчої служби. Водночас сплата штрафу не звільняє від виконання зобов'язання, яке було порушено – тобто від необхідності дотримуватись правил військового обліку (*Суспільне Новини (https://suspilne.media/995237-zelenskij-pidpisav-zakon-pro-znizku-v-50-na-dobrovilnu-splatu-strafu-vid-tck). – 2025. – 15.04).*

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

I. Беззуб, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Реформування системи охорони психічного здоров'я в Україні в умовах війни

Охорона психічного здоров'я – одна з основних складових національної безпеки та благополуччя держави. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я – це стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати власний потенціал, упоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Повноцінна послуга у сфері психічного здоров'я включає п'ять елементів: самопоміага, неформальні послуги на рівні громад, послуги у сфері психічного здоров'я на первинному рівні, психіатричні послуги в лікарнях загального профілю або ж формальні послуги у сфері психічного здоров'я на рівні громад, заклади довготермінового перебування та спеціалізовані послуги.

В Україні дотепер працювали тільки два з них – це самопоміага та заклади довготермінового перебування та спеціалізовані послуги. У ВООЗ наголошують, що система охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні є обмеженою, а війна лише загострила проблему. Дійсно, Україна зіштовхується із серйозними викликами у сфері ментального здоров'я.

За результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни», проведеного в грудні 2024 – січні 2025 р. (проводиться, починаючи з 2022 р.) компанією 4Service в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», війна та пов'язані з нею виклики залишаються основним джерелом психологічного напруження. 83 % опитаних відчувають високий рівень стресу, причому 78 % безпосередньо пов'язують це з повномасштабним російським вторгненням.

Останнім часом респонденти найчастіше відчували тривожність та напругу (58 %), погіршення сну (50 %), виснаженість (49 %), поганий настрій (49 %), емоційну нестабільність (45 %) та роздратування чи злість (44 %).

Респонденти вказують на потребу в покращенні доступу до послуг з ментального здоров'я (66 %) як основний пріоритет для цієї сфери. Велика увага у відповідях респондентів також приділяється потребам у навчанні навичок самопоміаги та першої психологічної допомоги (59 %), в отриманні більшої кількості інформації через онлайн-ресурси, тренінги та курси (54 %).

86 % українців вважають, що тему ментального здоров'я слід обговорювати більше, на початку 2024 р. так вважали 75 %. Це свідчить про суттєве зростання запиту на інформацію щодо ментального здоров'я. 41 % респондентів у 2025 р. зазначили, що в їхньому середовищі стали більше говорити про ці проблеми (на початку 2024 р. таких було 35 %). За даними опитування, прослідковуються позитивні зміни у ставленні суспільства до теми ментального здоров'я. На початок 2025 р. цей показник зріс із 27 % до 35 %. Більше інформації про результати дослідження – на платформі «Ти як?» (URL: <https://howareu.com/news/ukraintsi-vidchuvaiut-stres-i-tryvohu-ale-obyraiut-konstruktyvni-kopinhovi-stratehii-reahuvannia-na-tsi-stany>).

Загалом, сучасна українська система охорони психічного здоров'я успадкувала організаційну структуру, а також стратегії та практики радянської системи – з усіма її перевагами та недоліками. Ця система не зазнала істотних структурних змін після набуття Україною незалежності, залишалася переважно сфокусованою на біомедичних підходах, які реалізуються у стаціонарних відділеннях психіатричних і наркологічних закладів охорони

здоров'я (Дніпровську психіатричну лікарню із суворим наглядом – осередок каральної психіатрії в Україні, який створили за часів СРСР – закрили лише в 2018 р.).

Крім цього, недостатня увага приділялася профілактиці, психосоціальним методам, організації охорони психічного здоров'я на рівні первинної медичної допомоги, наданні психотерапевтичної допомоги, реабілітаційним заходам, а також службам охорони психічного здоров'я, що функціонують в територіальних громадах, де недостатньо розвинуті амбулаторне раннє втручання на рівні територіальних громад і практика домашнього супроводу. Водночас є певні проблеми в методологічному, організаційному та кадровому забезпеченні захисту психічного здоров'я населення.

Важливо розуміти, що психічне здоров'я нації є потенціалом розвитку держави, тому підтримка ментального здоров'я громадян є одним із пріоритетних завдань державної політики, потребує якісного регулювання як на рівні громад, так і на рівні держави, чого в Україні до сьогодні не було.

Як наголосив Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, держава буде ініціатором, драйвером та координатором створення нової системи надання послуг у сфері психічного здоров'я, які будуть надаватися своєчасно, оперативно, ефективно, без бюрократії.

На початку війни для подолання упередженості та формування звички піклуватись про власне ментальне здоров'я держава ініціювала Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, розробила Комунікаційну кампанію Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», створила Міжвідомчу координаційну раду з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

У 2024 р. МОЗ разом з партнерами зробило чергові важливі кроки для розбудови сучасної системи психічного здоров'я, інтегруючи послуги на всіх рівнях медичної допомоги, мета яких забезпечити кожному українцю доступ до необхідної допомоги.

Торік рекордна кількість українців була охоплена послугами у сфері психічного здоров'я на «первинці». Так, в ЕСОЗ зареєстровано понад 500 тис. пацієнтів, які отримали допомогу за пакетом програми медичних гарантій «Супровід і лікування дорослих та дітей з психічними розладами на первинному рівні», що вчетверо більше порівняно з 2023 р. (135 тис. пацієнтів). За ці послуги НСЗУ сплатило 80,8 млн грн (станом на 15.12.2024 р.), що значно перевищує попередні витрати у 21,5 млн грн.

Нагадаємо, щоб в умовах повномасштабної війни забезпечити доступність і якість психосоціальної допомоги для всіх громадян, восени 2022 р. до програми медичних гарантій було додано пакет «Супровід і лікування дорослих та дітей із психічними розладами на первинному рівні медичної допомоги». Це зроблено з огляду на те, що поділитися проблемами щодо свого психоемоційного стану легше із сімейним лікарем, ніж шукати вузькопрофільного спеціаліста чи спеціалізовану лікарню.

З 1 січня 2025 р. безоплатні послуги з охорони психічного здоров'я стали обов'язковими для всіх закладів первинної меддопомоги, які контрактуються із НСЗУ, незалежно від форми власності. Згідно з оновленими вимогами, всі сімейні лікарі, терапевти, педіатри та медичні сестри/брати цих медзакладів повинні мати сертифікати про проходження навчання за програмою BOO3 mhGAP, (Mental Health Gap Action Programme – глобальна флагманська програма BOO3, спрямована на підвищення доступу до послуг з охорони психічного здоров'я шляхом залучення неспеціалізованих із ментального здоров'я кадрів (наприклад, сімейних лікарів та педіатрів) до надання допомоги людям із психічними розладами), яка допомагає сімейним лікарям краще виявляти та лікувати психічні розлади. Раніше можливість отримати таку допомогу залежала від того, чи пройшов конкретний лікар спеціальне навчання.

Також відповіддю Кабінету Міністрів України на зростаючі потреби громадян в отриманні якісної і доступної психосоціальної

та психіатричної допомоги в громадах з дотриманням пріоритету гідності і прав людини є розгортання мережі Центрів ментального (психічного) здоров'я, які є фундаментальним елементом системи охорони психічного здоров'я в Україні. Це забезпечує інтеграцію психіатричної і психосоціальної допомоги в загальну систему охорони здоров'я. Мета ЦМЗ – забезпечення доступної, якісної та комплексної допомоги людям з розладами психічного здоров'я в амбулаторних умовах та за місцем проживання в громаді.

У 2024 р. було створено перші 31 центри ментального здоров'я. Загалом планується створити щонайменше 200 таких центрів, які надаватимуть амбулаторну та стаціонарну психосоціальну підтримку по всій країні.

Психіатричну допомогу людям, які звертаються до ЦМЗ, надають мультидисциплінарна команда (лікарі-психіатри, психологи, психотерапевти, медичні і соціальні працівники) амбулаторно або в умовах денного стаціонару, та мобільна мультидисциплінарна команда – за місцем проживання пацієнта/пацієнтки або в будь-якому зручному місці в громаді.

Завдяки інтеграції у структуру сфери охорони здоров'я ЦМЗ сприяють своєчасному виявленню психічних розладів, зменшенню стигматизації та підвищенню доступності спеціалізованої допомоги для населення. Це насамперед відповідає сучасним міжнародним стандартам організації психіатричної допомоги.

У межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» за підтримки ВООЗ та аналітичного супроводу Координаційного центру з психічного здоров'я уряду України створено посібник «Створення, функціонування та облаштування Центрів ментального (психічного) здоров'я у закладах охорони здоров'я», який враховує рекомендації Бюро ВООЗ в Україні, сучасні міжнародні стандарти (Health Building Note, Department of Health, UK), нормативно-правову базу України, досвід впровадження центрів ментального (психічного) здоров'я (URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/18FSKXs8QBkb5n5Bq5Zse14Qqjj-EyyRo>).

Завдяки зміні нормативів, була посилена спроможність мобільних

мультидисциплінарних команд. Так, з 1 липня 2024 р. медичні послуги з надання психіатричної допомоги дорослим та дітям надаються мобільними мультидисциплінарними командами з розрахунку одна команда на 150 тис. наявного населення регіону (а не 200 тис. як раніше). Це дозволило створювати такі команди не лише в надкластерних, але й у кластерних лікарнях – відповідно їхня кількість зросла до 100.

Протягом багатьох років допомога у сфері психічного здоров'я була зосереджена переважно у спеціалізованих медзакладах, що сприяло стигматизації та не забезпечувало належного рівня мультидисциплінарного підходу до лікування і реабілітації осіб із психічними розладами. Тому МОЗ змінив систему і підходи в цій сфері, затвердивши новий Порядок надання психіатричної допомоги у стаціонарних умовах, що забезпечує дотримання прав пацієнтів.

Поміж іншого, новий Порядок надання психіатричної допомоги передбачає: заборону надавати психіатричну допомогу особам до 18 років у відділеннях для дорослих; обов'язковий огляд та фіксацію всіх тілесних ушкоджень в разі госпіталізації пацієнта; заборону замикати входні двері до приміщень та палат і встановлювати ґрати на вікнах палат; гарантії вільного спілкування пацієнтів з відвідувачами без присутності персоналу; право вести телефонні розмови та користуватися мережею Інтернет; необмежене конфіденційне спілкування з уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, адвокатом, законним представником, представниками міжнародних організацій; відповідність приміщень, що використовуються для психіатричної допомоги у стаціонарних умовах, вимогам державних будівельних норм, державних медико-санітарних нормативів та державних медико-санітарних правил, що визначені для такого виду закладів; постійний та вільний доступ пацієнтів до питної води, засобів гігієни, санітарного обладнання.

Затверджений Наказ захищає права пацієнтів на гідні умови перебування та лікування; запобігання будь-якій формі фізичного,

психологічного чи експлуатаційного насильства над пацієнтами.

З 1 січня 2025 р. в Україні змінили процедуру психіатричних оглядів. Відтепер довідки про їхнє проходження можуть видавати не всі медичні заклади, а частота обов'язкових оглядів залежить від професії. Обов'язково проходити психіатричні огляди мають лише ті українці, діяльність яких пов'язана з підвищеними вимогами до психічного здоров'я. Зокрема, йдеться про водіїв залізничного транспорту та метрополітену, працівників на роботах підвищеної небезпеки, місцевого самоврядування, педагогів і лікарів.

Огляди у психіатрів можуть бути: попередніми, які проводять перед початком роботи; періодичними, які проводять у визначені терміни; позачерговими, які проводять на вимогу роботодавця чи за підозри на психічний розлад за згодою працівника. Періодичність залежить від виду діяльності. Термін дії довідки від лікаря про стан психічного здоров'я становить один рік. Однак після цього періоду працівник не обов'язково має повторно проходити огляд, щоб продовжувати виконувати свої професійні обов'язки.

Наказом МОЗ України від 19.07.2024 р. № 1265 затверджено Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації», який описує єдині принципи щодо профілактики, діагностики, лікування та спостереження пацієнтів (URL: https://moz.gov.ua/storage/uploads/ec4ae01d-d0d3-4c0a-bf92-3cefbef633be/dn_1265_19072024_dod.pdf).

Як вже зазначалося, відсутність цілісної державної політики у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні призводила до фрагментарності надання послуг та ускладнювала міжвідомчу взаємодію. У відповідь на ці виклики Координаційним центром із психічного здоров'я Кабміну в межах Всеукраїнської програми металюбоного здоров'я було розроблено Цільову модель «Система у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки», яка визначає

довгостроковий підхід та єдине бачення змін у державній політиці щодо психічного здоров'я з розумінням їх непрямого впливу на економіку та стійкість країни.

Створенню Цільової моделі передували проведення аудиту потреб з визначенням пріоритетних цільових груп та їх потреб у послугах сфери психічного здоров'я та психосоціальної підтримки; аналіз міжнародного досвіду та вивчення основних принципів побудови успішних систем з надання послуг у сфері психічного здоров'я та кращих практик відповіді на потреби населення в розвинених країнах; проведення аудиту ресурсів системи в різних сферах і секторах економіки. Як результат, після низки консультацій з міністерствами, експертами Бюро ВООЗ в Україні, розроблена консолідована версія Цільової моделі.

Однак на законодавчому рівні в Україні був відсутній єдиний і цілісний закон, який містив би положення про психічне здоров'я як сферу: з преамбулою, принципами, термінологією, посиланнями на права людей, які мають не лише психічні розлади, а й інші проблеми, що стосуються психічного здоров'я. В українському законодавстві також не врегульовані види послуг, які надають в цій галузі, що дозволяє без будь-якої відповідальності заробляти гроші кашпіровським, гіпнотизерам, псевдопсихологам і психотерапевтам без освіти.

За словами голови Комітету з питань здоров'я нації ВРУ М. Радущького, застаріла законодавча база; необхідність впровадження європейських стандартів; посилення координації між відомствами; подолання стигми щодо візитів до психолога стали передумовами для розробки нового закону.

Тож з метою створення цілісного, окремого законодавчого акту, який спираючись на принципи ВООЗ та ЄС, а також на основі неухильного дотримання прав людини, принципу орієнтованості на людину, міжсекторальності та біопсихосоціальної моделі унормує систему охорони психічного здоров'я в Україні, був розроблений проект закону «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (№ 12030 від 13.09.2024 р.).

15 січня 2025 р. Верховна Рада України ухвалила його в другому читанні, а 6 лютого документ підписав Президент України В. Зеленський. Закон набрав чинності 8 лютого 2025 р., з дня, наступного за днем його опублікування в газеті «Голос України», та вводиться в дію через рік з дня його опублікування, тобто 7 лютого 2026 р. При цьому протягом шести років з дня опублікування цього Закону сертифікація фахівців у сфері психічного здоров'я, передбачена ст. 38, є добровільною. Далі така атестація буде обов'язковою.

Новий Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади системи охорони психічного здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини в цій сфері з метою забезпечення доступності, якості послуг, дотримання прав людей із психічними розладами, іншими проблемами, які стосуються психічного здоров'я, попередження виникнення психічних розладів, сприяння благополуччю та розвитку людини, усунення факторів, що негативно впливають на психічне здоров'я.

Документ вперше пропонує визначення таких понять: «психологічне благополуччя», «психічне здоров'я», «послуга у сфері психічного здоров'я», «надавач послуг у сфері психічного здоров'я», «фахівці у сфері психічного здоров'я». Зокрема, в Законі йдеться, що фахівці у сфері психічного здоров'я – це фізичні особи, які надають допомогу у сфері психічного здоров'я, мають відповідну освіту, володіють необхідними для цього професійними знаннями та навичками, а також виконали встановлені законодавством вимоги щодо атестації та/або сертифікації.

Законом передбачено створення Національної комісії з питань психічного здоров'я, яка є постійно діючим колегіальним органом, що перебуває у сфері управління Кабінету Міністрів України та здійснює визначені цим Законом та іншими актами законодавства функції у сфері психічного здоров'я. Серед повноважень Нацкомісії: участь в розробленні нормативно-правових актів у сфері психічного здоров'я, зокрема розробка актів, підготовка пропозицій, планів дій, проєктів програм, стратегій та рекомендацій

щодо здійснення заходів, спрямованих на поліпшення психологічного благополуччя та вдосконалення системи охорони психічного здоров'я; координація діяльності зацікавлених сторін, міжнародне співробітництво, аналіз та оцінка ефективності державної політики, моніторинг додержання законодавства, участь у прогнозуванні потреб населення, створення і ведення Державного реєстру саморегульованих організацій та Реєстру надавачів послуг у сфері психічного здоров'я.

Документом також вводиться сертифікація за професійними напрямками роботи психологів (у Нацкомісії) та сертифікація психотерапевтів саморегульованими організаціями (СРО), які мають міжнародне визнання. Зазначається, що лише сертифіковані психотерапевти зможуть працювати, вони повинні будуть пройти практики під супервізією (один з методів теоретичного і практичного підвищення кваліфікації психологів і психотерапевтів через професійну консультацію та аналіз доцільності та якості практики та методів, які вони використовують у консультації), а знання основ психічних розладів буде обов'язковим для всіх сертифікованих фахівців.

Встановлюється, що СРО будуть контролювати професійні та етичні стандарти психотерапевтів.

Згідно з документом, міжнародно визнані асоціації фахівців, які працюють не менше п'яти років та мають серед своїх членів переважну більшість фахівців у сфері психічного здоров'я, зможуть підтвердити свій статус СРО. Їх головні функції: забезпечувати безперервний професійний розвиток фахівців, встановлювати та контролювати етичні та професійні стандарти фахівців, інформувати Нацкомісію про такі порушення.

Закон приділяє суттєву увагу охороні психічного здоров'я на робочому місці, зокрема роботодавцю надається право розробити та затвердити програму психосоціальної підтримки працівників на робочому місці.

Ключовий підхід Закону – «Психічне здоров'я у всіх політиках і сферах», що передбачає міжсекторальну взаємодію, стратегію інтеграції компонентів ментального

здоров'я в усі сфери державної політики та суспільного життя, зокрема зайнятість, освіту, соціальний захист, охорону здоров'я, дозволяючи тощо.

У МОЗ України, говорячи про необхідність ухвалення нового Закону, зазначили, що тепер отримувачі допомоги будуть переконані у фаховості спеціаліста, а ті, зі свого боку, зможуть отримати офіційне визнання.

На думку експертів, цим Законом фактично впроваджується державне регулювання системи охорони психічного здоров'я в Україні (якої практично не існувало до цього), а також вимоги до діяльності фахівців у цій сфері: психологів, психотерапевтів тощо.

Медичні університети України, зокрема, Івано-Франківський національний медичний університет, Дніпровський державний медичний університет, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Зігмунд Фройд Університет Україна та інші вітають ухвалення цього важливого документа, який стане потужним інструментом для розвитку системи ментального здоров'я в Україні та поліпшення якості життя наших громадян.

Формування нової формації психологів і психотерапевтів, які зможуть аналізувати виклики сьогодення та складати бачення перспективного розвитку особистості, суспільства та держави – вважають своїм завданням у Зігмунд Фройд Університеті Україна.

Закон розширює поняття ментального здоров'я та інтегрує його у всі сфери суспільного життя, це не лише про медицину, а й про соціально значущу сферу, яка впливає на якість життя кожного. Тому на базі Івано-Франківського національного медуніверситету вже функціонує Центр ментального здоров'я, де необхідну допомогу отримують українські захисники та їхні рідні; впроваджуються сучасні підходи у підготовці майбутніх фахівців.

Найбільшим плюсом нового Закону є визначення ролі психотерапії в системі охорони психічного здоров'я, зазначила керівник Центру психічного здоров'я мережі медичних центрів «Добробут» Я. Українська. На думку

психотерапевта М. Фабрічевої, тривалий час психотерапія була непомітною в законодавстві, через що незахищеними були і фахівець, і, що найголовніше, клієнт. Схвалення цього Закону допоможе врегулювати діяльність психотерапевтів і захистити права клієнтів. За словами Я. Української, важливо, що тепер фахівець буде мати уніфікований сертифікат, а не купу різних документів. М. Фабрічева додає, що у країнах, де налагоджена система ліцензування фахівців, є етична комісія, яка може призупинити чи забирати ліцензію. Тому сама поява сертифікації фахівців – це позитивний крок.

Керівник напряму адвокатури соціального захисту БФ «Право на захист» Г. Усова також переконана, що законодавче регулювання системи охорони психічного здоров'я забезпечить доступність і якість допомоги та послуг у цій сфері, покращить інтеграцію осіб, які потребують допомоги, в суспільство і підвищить професіоналізм надавачів послуг у сфері психічного здоров'я.

Ухвалення нового Закону – своєрідна революція у сфері ментального здоров'я, яка прокладає шлях до якісних змін і фахової турботи про психічне здоров'я наших громадян. Разом з цим, це не фінальна, а перша точна на шляху реформування сфери захисту психічного здоров'я в Україні, вважає адвайзер програми психологічної допомоги БФ «Право на захист» А. Шийчук.

Закон задає рамку, а реалізація та імплементація буде відбуватися на рівні виконавчої влади різними підзаконними актами, зазначають представники Національної Асоціації гештальт-терапевтів України (громадська організація, яка являє добровільне об'єднання професіоналів у сфері психології та психотерапії).

Уповноважений ВР України з прав людини Д. Лубінець також наголосив, що Закон не буде в повній мірі працювати без прийняття урядом підзаконних нормативно-правових актів, необхідних для введення в дію його положень, тому обіцяє здійснювати парламентський контроль з цього питання.

Разом з тим, Закон про систему охорони психічного здоров'я має і певні недоліки.

Зокрема, він не синхронізований з іншими Законами України, які стосуються сфери психічного здоров'я, соціального захисту, оборони, освіти та інших сфер, що значно ускладнить надання і так обмеженої допомоги у часи війни. Крім того, у правозахисників є побоювання щодо забезпечення права на конфіденційність і захист персональних даних.

Важливо, що конкретні питання і перестороги до Закону є у психологів і психотерапевтів. Найбільше їх до порядку формування і роботи нового органу – Національної комісії з питань психічного здоров'я. Зокрема, на яких саме засадах і за якими критеріями члени комісії проводитимуть аудит і видаватимуть сертифікати психотерапевтам.

Фахівці з незалежних асоціацій психотерапії висловили занепокоєння, що Національна комісія дублюватиме повноваження Координаційного центру, але члени комісії матимуть ширші повноваження.

За словами Я. Української, у документі немає норм, які б декларували виборчий процес членів Нацкомісії, та сама Нацкомісія не буде незалежним органом, бо підпорядковуватиметься Кабміну. На думку фахівчині, до складу Нацкомісії з питань психічного здоров'я мають входити представники громадськості, а відбір експертів має проводитися на конкурсній основі. Непрозоре призначення членів комісії, за словами Я. Української, може призвести до політичного впливу на її рішення та діяльність, створювати ризик призначення членів, які не мають достатньої кваліфікації.

Національну комісію планують організувати та фінансувати як окремий державний орган. Однак це суперечить вимогам українського законодавства, йдеться у науково-експертному висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України. Так, члени Нацкомісії працюватимуть «на громадських засадах», тобто без зарплати. Для офіційних державних органів це протизаконно, адже працівники держустанов отримують зарплатню і мають чіткий правовий статус. Неясність положень щодо фінансування та

статусу працівників може підвищити корупційні ризики, йдеться у згаданому висновку.

Член Європейської асоціації психотерапевтів та психоаналітиків Р. Кечур також припускає, що позабюджетне фінансування установи може прокласти шлях для лобістських груп та внесення в реєстр психотерапевтів «потрібних» людей.

Один з найболючіших пунктів – це сертифікація фахівців, оскільки немає ніякого уніфікованого фахівця в галузі психотерапії вважає Р. Кечур. Сертифікацію психотерапевтів в Україні сьогодні здійснюють професійні асоціації, як Національна психологічна асоціація, яка представляє Україну в Європейській федерації психологічних асоціацій, Асоціація психотерапевтів та психоаналітиків України, Українська спілка психотерапевтів, а також Український психотерапевтичний університет. Кожна з них має свої особливості та стандарти. Наприклад, на сьогодні є декілька десятків науково обґрунтованих методів психотерапії, які мають свій освітній стандарт і своїх фахівців, що можуть оцінити якість роботи, свою процедуру оскарження, свою етичну комісію, демократичний принцип управління, змінність і виборність. Фахову сертифікацію в усьому світі здійснюють власне об'єднання самих фахівців. Якщо створять єдину комісію із сертифікації фахівців – це буде величезний крок назад, буде багато бюрократії, великі ризики корупції, попереджає голова секретаріату Української спілки психотерапевтів.

На думку Р. Кечура, суб'єктом сертифікації й акредитації фахівців мають бути професійні організації, які отримують від держави статус саморегульованих. Якщо організація порушить певний освітній стандарт, то держава може відібрати статус саморегульованої і фахівці будуть змушені атестуватись іншим способом. За словами М. Фабрічевої, Закон наразі не дає розуміння того, чи матимуть професійні спільноти якісь додаткові повноваження і наскільки Національна комісія з питань психічного здоров'я з ними рахуватиметься.

Міністерство внутрішніх справ, як і фахівці, теж має застереження до того, що сертифікацією фахівців у сфері психічного здоров'я буде

займатися Національна комісія, зазначивши, що це може призвести до монополізації процесу сертифікації та відкриття можливостей для корупції. МВС рекомендувало чітко прописати порядок, за яким психотерапевти проходитимуть атестацію та сертифікацію, а також визначити органи або відомства, які будуть відповідальні за цю процедуру.

Система охорони психічного здоров'я набагато більша, ніж вона окреслена в самому Законі, наголошує Я. Українська. Документ унормовує і визначає організаційно-правові засади діяльності психологів та психотерапевтів, однак, у ньому майже не враховано проблеми психіатрії. Зокрема, він не зачіпає важливу частину послуг у цій сфері, як-от психіатричну допомогу та соціальні послуги для осіб з розладами психіки. На думку М. Фабрічевої, деякі псевдофахівці можуть скористатися цією «лазіркою», і додає, що наразі не зрозуміло, чи можливо буде покарати фахівців, які практикують психологічні втручання без сертифікації.

Дійсно, в самому тексті не прописані норми відповідальності за надання послуг психологічної допомоги без відповідної кваліфікації, сертифіката і поза реєстром, підкреслила авторка нового Закону Л. Булах. Але після ухвалення Закону будуть внесені зміни до Кодексу адміністративних правопорушень України, аби карати шахраїв.

Україна на шляху перетворень у сфері ментального здоров'я має значну підтримку з боку світової спільноти, зазначив під час засідання Міжвідомчої координаційної ради міністр охорони здоров'я В. Ляшко. За його словами, про це свідчить ухвалення на 77-й Всесвітній асамблеї охорони здоров'я резолюції щодо ментального здоров'я. Україна та Королівство Нідерланди разом із групою з 12 держав-членів ВООЗ ініціювали проєкт резолюції «Зміцнення психічного здоров'я та психосоціальної підтримки до, під час та після збройних конфліктів, природних та антропогенних катастроф, охорони здоров'я та інші надзвичайні ситуації», яка спрямована на посилення профілактики, сприяння, захисту та допомоги, пов'язаної із психічним

здоров'ям і психосоціальною підтримкою в надзвичайних ситуаціях. За словами Першої леді О. Зеленської, цей важливий документ має посилити міжнародну підтримку України з фізичного та ментального відновлення наших людей. Але, вважає Перша леді, він також допоможе і всім іншим країнам, які стикаються з проблемами ментального здоров'я в різних надзвичайних ситуаціях.

В Україні продовжує роботу програма mhGAP, яка розпочала свою діяльність в 2019 р. З того часу до листопада 2022 р. пройшли навчання 669 осіб. Але повномасштабна стадія війни викликала значне зростання потреб у психологічних послугах. Тож МОЗ України разом із партнерами – ВООЗ та Національною службою здоров'я України (НСЗУ) – розпочали масштабування навчання за програмою mhGAP для підвищення доступу пацієнтів до психологічних послуг. Для цього, зокрема, наприкінці 2023 р. був запущений онлайн-курс mhGAP «Супровід і лікування дорослих і дітей з психічними розладами на первинному рівні медичної допомоги». Майже 100 тис. медпрацівників пройшли навчання за програмою mhGAP і опанували навички допомоги в питаннях ментального здоров'я. Уже 84 мобільні мультидисциплінарні команди, навчені за стандартами ВООЗ, працюють у спеціалізованих лікарнях країни.

Крім цього, ВООЗ у партнерстві з Координаційним центром КМУ/Mental Health UA та в межах ініціативи Першої леді О. Зеленської з впровадження Всеукраїнської програми ментального здоров'я запустили проєкт з інтеграції mhGAP в додипломну та післядипломну освіту, що дозволить забезпечити сталість підготовки медичних працівників первинної ланки щодо ведення поширених психічних розладів.

Проєкт Психічне здоров'я для України (Mental health for Ukraine – MH4U) створений для підтримки реформування системи психічного здоров'я в Україні. Впроваджується за підтримки Швейцарії, що надається через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва (SDC) на підтримку реформи системи охорони психічного здоров'я в

Україні. МН4U втілює підходи «Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року», що передбачає створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості життя та дотримання прав і свобод людини.

Одним з перших кроків проєкту став запуск сайту зі списком гарячих ліній допомоги, а також безкоштовним освітнім онлайн-порталом з навчальними курсами та вебінарами про психічне здоров'я: URL: www.mh4u.in.ua.

Проєкт складається з трьох компонентів:

- Покращення відновлення людей з проблемами психічного здоров'я та їх залученості завдяки підвищенню якості, більшій доступності та інтеграції послуг психічного здоров'я.

- Покращення доступності до нових послуг із психічного здоров'я в громаді через пілотування центрів психічного здоров'я та послуг підтриманого проживання.

- Покращення послуг із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки у відповідь на виклики війни (вдосконалення надання психічної та психосоціальної підтримки під час війни, зокрема людям на прифронтових територіях, сім'ям військовослужбовців та співробітників служб швидкого реагування).

До повномасштабного вторгнення РФ в Україну, трьома пілотними регіонами МН4U були: Львівська область, а також підконтрольні на той час Україні території Донецької та Луганської областей. З 2024 р. проєкт охоплює всю Україну з фокусом на Київську, Львівську, Рівненську, Чернівецьку та Дніпропетровську області.

У межах спільного проєкту МОЗ України та Світового банку «Зміцнення системи охорони здоров'я та збереження життя» (HEAL Ukraine) за напрямом «Психічне здоров'я» заплановано виділення 124,5 млн грн на розбудову 60 просторів психологічного розвантаження, що сприятиме наближенню послуг із психічного здоров'я у громадах.

На сьогодні багато країн готові надавати допомогу Україні та ділитися неоціненним

досвідом. Українські фахівці вивчатимуть його і прийматимуть найкращі моделі та кроки, які працюватимуть в українських реаліях. При цьому враховується унікальність ситуації в країні, умови, в яких доводиться впроваджувати зміни і нові послуги. Це означає, що Україна напрацьовуватиме свій особливий автентичний сценарій унікального досвіду, вивчення якого може бути корисним для інших країн (узагальнений досвід європейських країн «Потреби населення у послугах сфери психічного здоров'я та кращі практики надання послуг у розвинених країнах: URL: <https://surli.cc/jsorfs>).

Зокрема, Україна вивчала досвід Бельгії у реформуванні системи охорони психічного здоров'я. Одними з ключових кроків бельгійської реформи були деінституалізація, тобто переведення частини послуг стаціонарних закладів до мобільних мультидисциплінарних команд з надання психіатричної допомоги, розвиток мережі інтегрованих послуг у громадах та впровадження моделі первинної медичної допомоги, що зосереджується на профілактиці, ранньому втручанні та виявленні, зазначила заступник міністра охорони здоров'я України І. Микичак.

В основі бельгійської реформи стоять багатосекторальні мережі на регіональному рівні. Це неформальне об'єднання послуг і сервісів із психічного здоров'я, які надаються державним і недержавним сектором у межах обраної географічної області. Керує процесом координатор, який поєднує різні державні структури з різних секторів (соціальні послуги, охорона здоров'я, поліція тощо) і проєкти неурядових організацій. До структури надання послуг і сервісів із психічного здоров'я входять: заклади спеціалізованої допомоги; мобільні мультидисциплінарні команди, які обслуговують пацієнтів, що мають хронічні психічні розлади і потребують тривалої підтримки, а також надають екстрену допомогу пацієнтам у гострих та кризових станах.

Також до бельгійської системи належить психологічна та психосоціальна допомога в громаді. Це центри психічного здоров'я, де послуги надають психологи і психіатри, та

центри загального соціального забезпечення, в яких надаються послуги із психосоціальної підтримки.

На рівні первинної медичної допомоги велика роль відведена сімейним лікарям, психологам, соціальним службам та ін. Адже саме вони мають змогу першими сконтактувати з людиною та оцінити ситуацію. Важливо, що сімейні лікарі в Бельгії повинні мати підготовку для надання базової психологічної допомоги. Також для сімейних лікарів діє лінія інформаційної підтримки, де вони можуть телефоном отримати консультацію психіатра щодо конкретних випадків своїх пацієнтів.

Під час реформи розпочалося переформатування системи з такої, яка базується на медичних закладах, до надання послуг у громаді – це мобільні мультидисциплінарні команди як альтернатива ліжкам у психіатричних лікарнях, зазначив міністр із соціальних питань та охорони здоров'я Королівства Бельгія Ф. Ванденбрук.

Досвід цієї країни показує, що трансформація служб психічного здоров'я вимагає часу, оскільки потребує зміни культури та ставлення, а також безперервної освіти, доступної для всіх зацікавлених сторін. Команда, яка впроваджує реформу психічного здоров'я в Бельгії, зі свого боку висловила зацікавленість ознайомитися з українським досвідом роботи під час надзвичайних станів, зокрема, питань психічного здоров'я в секторі оборони та безпеки.

Успішним досвідом роботи у сфері психічного здоров'я поділилися з українськими фахівцями британські спеціалісти. Зокрема, це програма боротьби зі стигмою Time to change та робота команд консультантів із психічного здоров'я у школах Place to be.

Як зазначалося, програма Time to change тривала 20 років, і за цей період рівень стигматизації проблем із психічним здоров'ям зменшився на 27 %. Натомість зросла кількість звернень дітей та молодих людей за сервісами у сфері психічного здоров'я.

Команди із психічного здоров'я у школах Place to be просувають позитивне ставлення до питань психічного здоров'я та добробуту,

працюють з дітьми, батьками та вчителями. У межах програми у британських школах створені місця для короткотривалого консультування Time to talk, де проводять 15-хвилинні короткі консультації для дітей, орієнтовані на розвиток стійкості та проведення ранніх утручань.

Такий досвід також є дуже корисним для України у процесі впровадження послуги із психічного здоров'я у шкільному та дошкільному середовищі, наголосили у МОЗ.

Як наголошують фахівці, для відновлення людського капіталу України важливо розвивати психологічну підтримку не лише в цивільній медичній ланці, а й у військовій. Серед військовослужбовців психоемоційну нестабільність вважають дуже ймовірним викликом після повернення зі служби понад половина майбутніх ветеранів та ветеранок – 52,6 %. Такий результат опитування, яке вже вшосте провів серед військовослужбовців Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів. Тим часом можна констатувати, що забезпечення ЗСУ психологами є недостатнім – недоукомплектовано 29 % штату. Лише 62 % офіцерів-психологів мають освіту за спеціальністю. За результатами дослідження кадрового забезпечення ЗСУ, на 400–500 військовослужбовців працює один психолог. Натомість, до прикладу, в армії Ізраїлю встановлений норматив військових психологів та соціальних працівників – один фахівець на 70–90 осіб.

Разом з тим, за словами О. Зеленської, у військовому секторі відбулись певні позитивні зміни: з'явилась відокремлена військовооблікова спеціальність «психолог», запрацювали групи контролю бойового стресу, розвиваються відділення психологічної реабілітації.

Для створення сучасної, ефективної служби психологічної підтримки військовослужбовців також варто використовувати закордонний досвід, передусім тих країн, чії збройні сили найчастіше протягом останніх десятиліть були в бойових ситуаціях, зокрема США та Ізраїлю.

У США в бойових військових частинах на рівні бригад функціонують підрозділи

з контролю бойового стресу, де працюють психіатри, психологи, соціальні працівники, фахівці із психічного здоров'я, трудотерапевти та медичні сестри, котрі виявляють бійців з ознаками ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), організовують профілактичні та відновлювальні заходи й оперативно забезпечують короткострокову своєчасну реабілітацію військовослужбовців із проявами бойового стресу в польовому відновному центрі поряд з місцем основної дислокації військових частин. Офіцери з охорони психічного здоров'я мають магістерський ступінь із психології чи соціальної роботи.

В армії США – на рівні дивізій та бригад – створено відділи охорони психічного здоров'я, які очолює психіатр. До його складу входять також офіцери з охорони психічного здоров'я (ліцензовані психологи чи соціальні працівники із спеціалізованою освітою та принаймні однорічним досвідом роботи у лікувальних закладах). Наявні відділи охорони психічного здоров'я виконують такі функції: надання лікувальних послуг; планування послуг з охорони психічного здоров'я у військовій частині та нагляд за якістю надання таких послуг; консультування командирів та лікарів дивізії з питань психічного здоров'я; співпраця з капеланами, що відповідають за питання бойового стресу; співпраця з медичним персоналом, що супроводжує військових за кордоном; наставництво та забезпечення навчання медичного персоналу найновіших практик діагностики та лікування психологічних і психічних розладів; проведення діагностики та підготовка звітів щодо ризику скоєння самогубств у військовій частині тощо.

Фахівці із психічного здоров'я здійснюють також психосоціальну підтримку та супровід родин військовослужбовців, їхніх дружин і дітей.

Важливою для підготовки військових до стресових ситуацій є навчальна програма *Battlemind*, розрахована на солдатів, командирів та подружжя військовиків.

В Ізраїлі система підтримки психічного здоров'я військовослужбовців складається з п'яти великих підрозділів: підрозділ

діагностики, профілізації та профорієнтації; служба психологічної підтримки військовослужбовців; підрозділ з реабілітації та роботи з демобілізованими; служба підтримки цивільного населення під час кризових ситуацій; служба роботи із сім'ями постраждалих. Підрозділ діагностики, профілізації та профорієнтації – найбільший. Його представники відповідають за всебічне медичне обстеження молодих людей від 15 років (включно із психологічним тестуванням) і формують медичну карту військового (профіль), що супроводжує його протягом життя.

З огляду на те, що мотивація до служби в армії в Ізраїлі досить висока, вступити на військову службу можуть навіть призовники з інвалідністю, з психіатричним діагнозом (наприклад, з аутизмом, порушенням розумового розвитку легкого ступеня, шизофренією в тривалій ремісії, синдромом Дауна, афективними розладами тощо). Для таких військовослужбовців розроблено спеціальні методики реабілітації та соціалізації в армійському середовищі. Хорошим прикладом є робота аутистів у підрозділах електронної розвідки. Своє місце в армії знайшли люди з вадами слуху та мовлення. Вони успішно служать у військах, де потрібна робота з тваринами. Окремі програми є і для пацієнтів з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю, біполярним афективним розладом.

На особливу увагу заслуговує ізраїльська реабілітаційна програма військовослужбовців після демобілізації, спрямована на те, щоб жоден борець не залишився наодинці навіть з незначною проблемою. Ця програма передбачає також і підготовку близьких і рідних демобілізованого до його повернення додому. Діяльність підрозділу з реабілітації та роботи з демобілізованими спрямована на: розробку реабілітаційних програм; створення та/або підтримку спеціальних центрів анонімної допомоги; супровід військовослужбовців з інвалідністю; супровід бійців з бойовою психічною травмою; надання соціальної допомоги, зокрема: у профорієнтації; у працевлаштуванні; у відкритті бізнесу;

одиноким солдатам і ветеранам; сім'ям військовослужбовців; особам з девіантною поведінкою.

Ізраїль має систему допомоги цивільному населенню в умовах ведення бойових дій. У кожному мікрорайоні населених пунктів країни створено: добровільні штаби кризових ситуацій; пункти оповіщення населення; пункти термінової допомоги.

Отже, на тлі повномасштабної війни турбота про психічне здоров'я є важливою. Важливо розуміти, що психічне здоров'я є потенціалом розвитку держави, адже від психічного здоров'я залежать не тільки особливості життя конкретної людини, але й можливість та ефективність виконання нею соціальних ролей та функцій, її внесок у розвиток суспільства. Тому підтримка психічного здоров'я громадян стала одним із пріоритетних завдань державної політики.

Ухвалення Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», який відповідає світовим трендам та євроінтеграційним вимогам, значно розширює поняття психічного здоров'я і дає розуміння, що це – не тільки медична сфера, а окрема соціально важлива галузь.

Досвід реформування системи охорони психічного здоров'я та подальша координація дій з міжнародними партнерами є потужним механізмом у реформуванні сфери психічного здоров'я та протидії руйнівним наслідкам війни (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: вебсайт ДУ «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України» (<https://phc.org.ua/news/scho-vazhlivo-znati-pro-psikhichne-zdorovya>); вебсайт «Українська правда» (<https://life.pravda.com.ua/columns/2020/12/08/243305/>; <https://life.pravda.com.ua/health/v-ukrajini-zminivsyaporyadok-psihiatrichnih-oglyadiv-komu-i-de-jih-neobhidno-prohoditi-305756/>; <https://life.pravda.com.ua/health/rada-uhvalila-zakon-pro-sistemu-ohoroni-psiichnogo-zdorov-ya-305902/>; <https://life.pravda.com.ua/health/shcho-zminit-zakon-pro-sertifikaciyu-psiologiv-i-psihoterapevtiv-plyusi-ta-minusi-305941/>); сайт Всеукраїнської*

*програми ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської (<https://howareu.com/news/ukraintsi-vidchuvaiut-stress-i-tryvohu-ale-obyratiut-konstruktivni-kopinhovistratehii-reahuvannia-na-tsi-stany>; <https://howareu.com/materials/posibnyk-zi-stvorennia-funktsionuvannia-ta-oblashtuvannia-tsentriv-mentalnoho-zdorovia>); вебсайт «Укрінформ» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3630455-smigal-zaraz-fokusuvatisana-psihiologicnomu-zdorovi-nacii.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3957179-prezident-pidpisav-zakon-pro-sistemu-ohoroni-psiichnogo-zdorova.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3818850-ukraina-i-niderlandi-iniciuvali-rezoluciu-sodo-psiichnogo-zdorova-u-casi-vijn-ta-katastrof.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3865025-navicki-dopomogi-mentalnomu-zdorovu-za-programou-vooz-opanuvati-majze-100-tisac-medikiv-zelenska.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3618051-ukraina-i-britania-spivpracuvatimut-u-sferi-psiichnogo-zdorova.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3569003-ukraina-ta-belgia-posiluut-spivpracu-u-sferi-psiichnogo-zdorova.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3950402-olena-zelenska-sinhronna-psihiologicna-pidtrimka-vijskovih-ta-civilnih-strategicna-zadaca-derzavi.html>); офіційний вебсайт Міністерства охорони здоров'я України (<https://moz.gov.ua/uk/sistema-ohoroni-mentalnoho-zdorov-ya-klyuchovidosyagnennya-ta-plani>; <https://moz.gov.ua/uk/poslugi-z-ohoroni-psiichnogo-zdorov-ya-napervinci-sho-zminitsya-u-2025-roci>; <https://moz.gov.ua/uk/ukraina-vivchila-dosvid-belgii-u-reformuvanni-sistemi-ohoroni-psiichnogo-zdorov%E2%80%99ja->); Збітнева О., Чабан О. Мета та стратегічні напрями цільової моделі «система у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки» (<https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/563>); офіційний вебпортал Верховної Ради України (<https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44876>); сайт БФ «Право на захист» ([16](https://r2p.org.ua/page/reforma-sistemy-okhorony-psykhichnoho-zdorovia-shcho-</i></p>
</div>
<div data-bbox=)*

zminyt-novyi-zakon); вебсайт ТОВ «Зірмунд Фройд Університет Україна» (<https://usfu.edu.ua/verhovna-rada-ukrayiny-uhvalyla-zakon-pro-systemu-ohorony-psyhichnogo-zdorovya/>); вебсайт «Голос-інфо – Новини твого міста» (<https://www.golosinfo.com.ua/verhovna-rada-ukrayiny-uhvalyla-zakon-pro-systemu-ohorony-psyhichnogo-zdorov%CA%BCya-v-ukrayini-za-%E2%84%9612030/>); вебсайт Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (https://ombudsman.gov.ua/news_details/uhvaleno-zakon-pro-sistemu-ohoroni-psiichnogo-zdorovya-rekomendaciyi-upovnovazhenogovrahovani); вебпортал «Суспільне/Новини» (<https://suspilne.media/907423-lobizm-ta-mozlivist-korupcii-nebezpeki-zakonoprojektu-pro-psiichne-zdorova-no12030/>); вебсайт

LB.ua (https://lb.ua/health/2025/01/09/654340_zaboroniti_kashpirovskih_rada.html); вебсайт Одеського національного медичного університету (<https://onmedu.edu.ua/globalna-programa-vooz-mental-health-gap-action-programme/>); вебсайт Української Асоціації Лікарів Амбулаторної Медицини (<https://aam.com.ua/2024/04/19/programa-vooz-mhgap-integruyetsya-u-navchalni-programy-medychnyh-universytetiv/>); вебсайт МН4U (<https://www.mh4u.in.ua/about/>); вебсайт Ветеранського фонду (<https://veteranfund.com.ua/newsukr/ukrainskii-veternskii-fond-prezentuvav-rezultati-opituvannia-veterani-ne-vidchuvaiut-dostatnioi-povahi/>); вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень (<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny>)).

Л. Чернявська, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Шлюбний договір: українські реалії та міжнародний досвід

Соціальні практики в сучасній Україні перебувають у стані постійних трансформацій – дається взнаки як світова тенденція, так і специфіка наших реалій. Це спостереження вповні стосується і інституту сім'ї та шлюбу, зокрема – в питанні укладення шлюбних договорів. Так, статистика Мін'юсту засвідчує зростання популярності цієї практики: торік нотаріуси України посвідчили близько 2,8 тис. шлюбних договорів, що майже на 7 % більше, аніж у 2023 р., та приблизно на 75 % – аніж у 2022 р.

Отже, шлюбний договір – це правовий інструмент, що дозволяє захистити майнові права та інтереси подружжя та уникнути суперечок у майбутньому. Це не про недовіру, а про мудре планування спільного життя.

Укласти такий договір може подружжя або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу. Він дозволяє врегулювати майнові відносини між подружжям, визначити майнові права та обов'язки, а також визначити їхні майнові права та обов'язки як батьків.

Шлюбний договір дозволяє:

- визначити правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу;
- визначити майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї;
- домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень ст. 60 Сімейного кодексу України і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них;
- врегулювати питання поділу майна, у тому числі і в разі розлучення;
- визначити порядок користування житлом одного з подружжя;
- врегулювати питання використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб;
- домовитися про проживання в житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів;
- врегулювати питання надання утримання одному з подружжя незалежно від

непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі. Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Тобто найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що ним майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства.

Сторони можуть включити до шлюбного договору будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

За допомогою шлюбного договору не можна:

- регулювати особисті відносини подружжя та особисті відносини між ними та дітьми;
- зменшувати обсяг прав дитини, які встановлені Кодексом;
- ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище;
- передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Тобто, цим документом не можна регулювати, хто саме має посуд, виносить сміття, скільки разів на тиждень миється підлога тощо. Та й випадки подружніх зрад не є предметом регулювання цього документа. Він регулює:

- майнові відносини між подружжям;
- майнові права та обов'язки подружжя;
- майнові права та обов'язки подружжя як батьків.

Форма шлюбного договору: письмова (укладається в трьох оригінальних примірниках) і нотаріально посвідчена.

Строк дії шлюбного договору: якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набуває чинності в день реєстрації шлюбу. Якщо шлюбний договір укладено подружжям, він набирає чинності у день його нотаріального посвідчення.

У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків, крім

того може бути встановлена чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу.

Зміна умов шлюбного договору. Шлюбний договір може бути змінено подружжям. Угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується. Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається.

На вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Відмова від шлюбного договору. Одностороння відмова від шлюбного договору не допускається. Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. У такому разі, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього.

Розірвання шлюбного договору. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Визнання шлюбного договору недійсним. Шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України.

Історія шлюбних договорів сягає своїм корінням у давнину – в часи Давнього Єгипту, Стародавньої Греції та Риму. На території сучасної України до XI ст. шлюбні відносини регулювалися на рівні звичаєвого права. Вже тоді існував інститут заручин та посаг – майно подружжя, яке надавалося їм батьками або родичами. Під час заручин у договірному порядку могли бути врегульовані права та обов'язки подружжя щодо майна під час шлюбу та після його розірвання. Ці договірні записи (рядні записи) проіснували до XVIII ст. Питання майна подружжя в часи Київської Русі було відображено в одній з перших правових пам'яток – Руській Правді: жінки

могли володіти окремо від чоловіка майном, яке складалося з посагу та подарунків чоловіка; чоловік відповідав за борги самотійно без залучення майна дружини; спір щодо майна вирішувався церковним судом.

У період з XVI до XIX ст. шлюб ґрунтувався на договорі (змовині, згоді), укладеному між батьками або родичами осіб, які бажали вступити у шлюб-дошлюбний договір. Домовленості між особами, які бажали вступити в шлюб, у ті часи були винятковими випадками. За часів кріпацтва шлюби укладалися за домовленістю землевласників. З XVII ст. шлюбні договори почали укладати письмово, особливо якщо як посаг молодим давали землю. Договір оформлювали шлюбними та віночними листами, де обумовлювався посаг нареченої у «скринях» і «худобах» та нареченого – «віна» і «привінок».

У сучасне українське законодавство поняття шлюбного договору введено 23 червня 1992 р. (на той час він носив назву «шлюбний контракт»), коли Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім'ю України». А 10 січня 2002 р. був прийнятий Сімейний кодекс України і згідно з ним шлюбний контракт трансформувався у шлюбний договір та був закріплений главою 10 у новому Сімейному кодексі, який набув чинності у 2004 р. Проте широкої популярності такий договір не здобув.

За статистикою, **в Україні, на сьогодні**, тільки близько 1,7 – 1,9 % подружніх пар укладають шлюбний договір, на відміну від європейських країн і США, де такий показник значно вищий: там шлюбні контракти оформлюють близько половини пар, які одружуються. Зокрема, в США шлюбний контракт є базовою складовою підготовки до весілля і вважається абсолютною нормою. У країнах Західної Європи, в Америці та Канаді шлюбний контракт таку популярність отримав завдяки потужним феміністичним рухам і боротьбі жінок за свої права. Найчастіше шлюбний контракт укладають люди з, скажімо, достатнім матеріальним становищем – бізнесмени, політики, співаки, актори. У зарубіжних країнах, крім майнових питань, угода між подружжям обов'язково

регламентує й інші права та обов'язки подружжя (це, на жаль, українських шлюбних договорах відсутнє). Кожен із подружжя може передбачити у контракті покарання в разі зради, прописати побутові обов'язки тощо. Невиконання умов контракту виливається в судові процеси, які мають кінцеве рішення. На теперішній час в Україні Сімейним кодексом дане питання навіть не визначене.

На думку адвоката С. Кушніра, низька кількість укладених шлюбних договорів в Україні пояснюється негативними стереотипами, що існують у суспільстві, та відсутністю правової обізнаності молодят. Наприклад, широко розповсюдженою є думка про те, що шлюбний контракт є офіційно вираженою формою недовіри до партнера. Насправді ж шлюбний договір є одним зі шляхів мінімізації майнових ризиків у випадку можливого розлучення. Позаяк пари, які уклали шлюбні договори, розлучаються не частіше, ніж інші подружні пари. Незважаючи на певні психологічні, емоційні застереження, шлюбний договір виконує важливу виховну, дисциплінуючу функцію, а тому розширення практики його укладення заслуговує на підтримку, вважає експерт.

На практиці шлюбний договір у першу чергу застосовується не для регулювання спільного проживання і користування майном, а на випадок розриву шлюбних відносин. Тому, безперечно, у шлюбному договорі можна визначити можливий порядок поділу майна, в тому числі і після розірвання шлюбу. У цьому разі у випадку розлучення можна уникнути довготривалих судових процесів поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі відносини після розлучення.

Як згадувалось вище, закон забороняє ставити в невігідне матеріальне становище когось із подружжя. Такий договір або ж окремі його частини у судовому порядку можна визнати недійсним (ст. 103 СК України). Відмовити у посвідченні такого договору може і нотаріус. Водночас складність полягає в тому, що в українському законодавстві не визначено поняття «надзвичайно невігідне матеріальне становище», про що неодноразово

наголошував Верховний Суд, тому спори щодо цього питання вирішуються індивідуально.

Складність доведення «скрутних матеріальних обставин» ілюструє судова справа від 08.06.2022 р. № 363/1545/20. Так, позивач зазначив, що відповідно до шлюбного договору два магазини, придбані ним і його колишньою дружиною за час шлюбу, стали особистою власністю відповідача, а йому залишилася лише машина. Була усна домовленість, що дружина передасть один з магазинів чоловіку за договором дарування, але вона не дотримала свого слова. Позивач стверджував, що в результаті цього його поставлено в скрутне матеріальне становище, оскільки він не розумів значення укладеного договору та його наслідків.

Однак суди відхилили вимоги позивача, наголошуючи, що все майно, придбане чоловіком або дружиною після реєстрації шлюбу, є особистим майном і належить на праві особистої власності тому з подружжя, на чие ім'я воно було придбане або набуто і зареєстроване.

Отже, укладаючи шлюбний договір, кожен з подружжя може захистити своє майно, набуто протягом життя. Для тих, хто готовий взяти на себе відповідальність, договір може стати надійним захистом, який дозволить розлучитися найбільш мирним шляхом. Останнім часом трапляються випадки, коли подружжя укладає шлюбний договір напередодні розлучення, таким чином зберігаючи свої нерви та кошти, необхідні в процесі судового розподілу спільного майна.

Головною перевагою шлюбного договору є широкі можливості врегулювання відразу багатьох питань. Наприклад, подружжя може визначити власника будь-якого майна, що належить родині, передбачити умови утримання одного з подружжя іншим, може визначити, що заробітна плата кожного є виключно їх приватною власністю, обмежити або розширити спільну власність, майнові права та обов'язки обох як подружжя. Подружжя може домовитися про непоширення дії ст. 60 СК України на нерухоме майно, яке хоч і набуто під час шлюбу, та з моменту укладення

шлюбного договору вважатиметься особистою приватною власністю того з подружжя, на чие ім'я воно придбане та зареєстроване.

На практиці дуже важливою перевагою шлюбного договору є можливість врегулювання не тільки майнових прав та обов'язків, а також обов'язки чоловіка і дружини як батьків, адже такі судові спори можуть тривати роками.

В умовах шлюбного договору можна чітко визначити порядок та спосіб утримання дітей як у шлюбі, так і після розлучення. Це допоможе тому з подружжя, з ким після розірвання шлюбу буде проживати дитина, уникнути окремого звернення до суду для вирішення питання про стягнення з іншого з подружжя аліментів, оскільки це вже обумовлено договором, на підставі якого можна здійснювати стягнення.

Тобто, зважено підійшовши до визначення умов шлюбного договору, можна забезпечити захист своїх майнових інтересів на випадок різних життєвих поворотів як під час шлюбу, так і у разі його розірвання.

Передбачається, що сфери регулювання шлюбного договору будуть у подальшому розширюватися. Зокрема те, що в українському правопорядку шлюбний договір не передбачає регулювання певних питань побутової сфери, наприклад черговість приготування їжі або прибирання, викликає певні нарікання. Адже, за словами завідувачки кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, членкині Науково-консультативної ради при Верховному Суді І. Спасибо-Фатєєвої, незрозуміло, чому законодавець не дозволив домовлятися про такі питання, якщо говорити про загальні принципи договору. Існує приватна (недоторканна) сфера, а є питання, про які можна домовлятися.

Суддя Верховного Суду В. Крат підтримав таку думку й зазначив, що в зарубіжних правопорядках є багато прикладів, коли дозволяється відповідні питання врегульовувати в шлюбному договорі. Він також зазначив, що «можливо, ми ще не звикли до ширшого застосування шлюбного договору. Але поступово будемо розуміти, що він може в нормувати численні питання у відносинах подружжя».

Окрім цього, можуть бути допрацьовані й інші питання шлюбного договору, зокрема щодо можливості / неможливості укладення шлюбного договору представником, межі свободи шлюбного договору, потребує чіткого визначення згадуваний раніше термін «надзвичайно невідгідне матеріальне становище», питання визнання шлюбного договору фродакторним.

Водночас адвокат С. Кушнір звертає увагу на факт недостатнього законодавчого регулювання відповідальності за порушення шлюбного договору. Відповідальність можна розподілити на два види: відповідальність перед третіми особами та власне невиконання (неналежне виконання) шлюбного договору. Перший вид відповідальності – один із подружжя до вступу в нього придбав рухоме чи нерухоме майно у кредит та перестає його сплачувати, що призводить до можливих негативних наслідків для іншого з подружжя, залежно від умов шлюбного договору. Другий вид відповідальності – чоловік перестає сплачувати передбачені договором кошти на утримання дружини або перестає сплачувати орендну плату за житло чи авто. До відповідальності за невиконання умов договору можна притягнути в судовому порядку. Але при цьому потрібно довести умисел та причинно-наслідковий зв'язок, що призвело до негативних наслідків, що потребує певних зусиль. Стягнення моральної шкоди за невиконання (неналежне виконання) умов шлюбного договору потребує ще більших зусиль.

В Україні більшість шлюбних договорів укладається або з іноземцями, або з представниками середнього та великого бізнесу чи з їхніми спадкоємцями. Лідерами за кількістю укладених договорів традиційно залишається столиця та Одеська область. У шлюбних договорах з іноземцями можливо передбачити, за яких умов підлягатиме застосуванню законодавство тієї чи іншої країни. Важливо, що в питанні нерухомого майна подружжя, яке знаходиться за кордоном, застосуванню підлягає законодавство країни місцезнаходження цього майна.

Цікавим є **аналіз закордонного законодавства**, що регулює укладання, внесення змін і розірвання шлюбного договору.

У науці традиційно шлюбні договори поділяють за правовими сім'ями – на англо-американські, континентальні, мусульманські тощо.

Англо-американський і континентальний підхід до шлюбних договорів має одну суттєву відмінність. У першому випадку предметом регулювання договору можуть бути особисті немайнові та майнові відносини подружжя, у другому випадку – лише майнові. Мусульманські шлюбні договори більш традиційні й переважно стосуються немайнових питань, але трапляються й випадки регулювання майнових відносин подружжя.

У **Німеччині**, на відміну від України, встановлено презумпцію особистої власності кожного з подружжя, натомість режим спільної сумісної власності встановлюється шлюбним договором (§ 1363–1364 Німецького цивільного кодексу).

Ще одна цікава відмінність німецького законодавства від українського: шлюбний договір можна укласти й через представника, адже ним охоплюються виключно майнові питання. Тобто німецькі юристи відносять шлюбний договір суто до цивільних, в Україні шлюбний договір регулюється також і сімейним законодавством, у зв'язку з чим його укладання має бути особистим, як і вступ у шлюб.

Також у німецьких шлюбних договорах зустрічаються положення, пов'язані з професійним і кар'єрним розвитком кожного з подружжя. Регламентуються питання народження дітей, їх виховання з урахуванням професій чоловіка та дружини. Наприклад, якщо дружина не працює за фахом, так як доглядає за дітьми подружжя. У договорі можна прописати, що дружина вийде на роботу на умовах неповного робочого дня, коли діти досягнуть певного віку, а пізніше на умовах повного робочого дня, коли діти виростуть ще. Планування родини з урахуванням особистих обставин кожного з подружжя та їх фіксування в договорі потрібні для юридичної оцінки розвитку шлюбних відносин порівняно з моментом укладання договору. Німецькі правники відносять ці обставини до суб'єктивних аспектів шлюбного договору.

Німецькі науковці структурно поділяють шлюбні договори на такі елементи:

- об'єктивний складник – перевірка значимості умов договору, від яких прав у зв'язку з ними кожна зі сторін відмовляється, які права через це обмежуються;

- суб'єктивний складник – мета й мотиви договору, передбачувана нерівність підписантів договору, а також його відповідність стандартним умовам, наприклад: достатній час для підготовки проєкту договору, аби кожен із подружжя зміг ознайомитися з ним принаймні за два тижні, розумна тривалість переговорів, що передують укладанню; дотримання вимоги нотаріального посвідчення договору; невідповідне становище однієї зі сторін або укладання під тиском (договори, укладені безпосередньо перед вступом у шлюб або під тиском розірвання шлюбу). Проте бажання одружитися або продовжувати жити в шлюбі тільки за умови укладення шлюбного договору саме по собі не кваліфікується як тиск або невідповідне становище; особливі ситуації, на кшталт вагітності або незнання німецької мови. У першому випадку може знадобитися судовий контроль, адже вагітність може бути кваліфікована як умова, що зумовлює тиск на одну зі сторін, у другому – потрібен сертифікований перекладач; соціальні фактори (трудові відносини між сторонами або економічна залежність) і стан здоров'я сторін (психічний стан, наявність наркотичної або алкогольної залежностей); наявність аморальних положень або односторонніх обмежень сторін.

Франція. Відповідно до ст. 1398 Французького цивільного кодексу, неповнолітній може укласти шлюбний договір за наявності дозволу батьків або інших законних представників, інакше такий договір буде визнано недійсним. Водночас, згідно зі ст. 1395 Французького цивільного кодексу, шлюбний договір укладається до реєстрації шлюбу. Шлюбні договори, за законодавством Франції, можуть бути укладені з такими правовими режимами майна в подружжі:

- роздільне володіння – у такому випадку подружжя захищене від боргів одне одного, так як майно, яким володів кожен із подружжя

до укладення шлюбу, залишається в його власності, але при цьому майно, яке подружжя отримало під час шлюбу, по праву належить обом, що є типовою умовою шлюбних договорів і в Україні. При припиненні шлюбу спільно нажите майно розділяється в межах вкладу кожного з подружжя в таке майно. Користування, на відміну від власності, так не розподіляється. Тобто подружжя може користуватися майном одне одного без згоди – навіть набути до шлюбу;

- спільне володіння – встановлюється без укладання шлюбного договору. Спільна сумісна власність подружжя, як і в законодавстві України, але при розірванні шлюбу все майно поділяється порівну, навіть набуто до шлюбу. Також у випадку смерті одного з подружжя другий/друга успадковує усе майно й особисті зобов'язання;

- змішане володіння – виходячи з назви, симбіоз двох вищевказаних правових конструкцій. Особистою власністю є все придбане власним коштом, спільною власністю – відповідно, придбане спільно.

Що цікаво, у Франції та Німеччині можна передбачити правові наслідки зради або появи алкогольної/наркотичної залежності, а саме до одного з подружжя переходитиме частина майна.

Схожі санкційні норми можна знайти й у законодавстві **Республіки Молдова**: виходячи з положень ч. 4 ст. 29 Сімейного кодексу, подружжя має право передбачити в шлюбному договорі майнові наслідки для сторони, поведінка якої призвела до розірвання шлюбу.

Японія. Згідно зі ст. 759 Цивільного кодексу Японії, вносити зміни до шлюбного договору можна, лише якщо це прямо передбачено шлюбним договором. Шлюбні договори при цьому реєструються в органах РАЦСу, інакше правовий режим майна подружжя регламентується законом (ст. 755 Цивільного кодексу Японії).

У Швеції шлюбний договір підписується не лише подружжям, а й двома свідками, коли в Україні наявність свідків при реєстрації шлюбу є лише традиційною та добровільною умовою. Шлюбним договором регулюється лише

питання правового режиму майна й управління ним. Такий договір реєструється в спеціальному реєстрі через окружний суд. Унесення змін і розірвання договору допускаються.

У Данії та Швейцарії шлюбний договір складається за тими ж правилами, що і у Швеції, але є невід'ємною частиною свідчення про шлюб. Для Швейцарського сімейного права характерна обов'язкова згода обох із подружжя на розпорядження майном, що перебуває в спільній власності.

Мусульманське право теж передбачає існування шлюбного договору, яким на кожному зі сторін покладаються права, обов'язки й відповідальність за порушення умов договору. При цьому в договорі можуть урегулюватися спадкові питання. Увага приділяється традиційним для мусульманського права побутовим обов'язкам чоловіка та дружини, зокрема забезпечення дружини та її виховання чоловіком як главою сім'ї.

У світовій юридичній практиці існують також інші положення, **нестандартні для українських шлюбних договорів**. Наприклад, в Іспанії у шлюбних договорах можна вирішувати питання спадкування, а в Італії шлюбним договором можуть регулюватися права й обов'язки третіх осіб (наприклад, кредиторів).

У Греції розповсюджений так званий договір про співжиття, який регулює відносини майбутнього подружжя лише до реєстрації шлюбу. Законодавством Греції передбачено, що такий договір заборонено укладати у шлюбі, між родичами, а також між усиновленими й усиновлювачами.

Законодавством Латвійської і Литовської Республік передбачена реєстрація нотаріально засвідчених шлюбних договорів у спеціальних реєстрах.

У Латвійській Республіці реєстрація зумовлена юридичною силою щодо третіх осіб. При цьому шлюбні договори реєструються в Реєстрі майнових відносин подружжя, а щодо нерухомого майна – також і в Земельному реєстрі.

У Литовській Республіці шлюбний договір зміни до нього та розірвання шлюбного договору

реєструються в Реєстрі шлюбних договорів, який ведеться іпотечними установами.

У Нідерландах існує особлива форма шлюбного договору – Амстердамський пакт. Ним встановлюється режим особистої власності кожного з подружжя, але щороку надлишок доходів обох сторін після вирахування витрат на спільне господарство розподіляється навпіл.

Особливості шлюбних контрактів зіркових осіб можуть містити як екзотичні для українських читачів вимоги (на кшталт «залишити суперечки при собі, а в конфліктній ситуації подивитися дружині в очі та визнати помилку» – вимога співачки Мадонни у шлюбі із режисером Гаєм Річі; або зобов'язання актриси Кеті Холмс у шлюбі з актором Томом Крузом «робити аналіз на наркотики, не жартувати на тему гомосексуалізму і не говорити безглузді речі» із суттєвим щорічним фінансовим «бонусом» за їх дотримання), до досить прагматичних розрахунків, як от фінансове відшкодування дружині заробітків, від яких вона мала б відмовитись у випадку вагітності і народження дитини (співачка Бейонсе та репер Джей Зи).

Загалом матеріально-правове регулювання майнових наслідків шлюбу є важливим елементом шлюбних контрактів. На всіх етапах розвитку суспільства подружні відносини щодо майна відрізнялися своєю складністю як з побутової, так і з юридичної точки зору. Протягом останніх 50 років ці відносини стали проявляти тенденцію до ще більшого ускладнення. Зокрема, глобалізація та активна міграція призвели до істотного **поширення майнових відносин подружжя з іноземним елементом**. Міграційні процеси, що посилилися після повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., призвели до вимушеної еміграції за кордон мільйонів українців та зумовили загострення проблематики майнових відносин подружжя з іноземним елементом.

Враховуючи поширення випадків придбання майна за кордоном та укладення шлюбів з іноземцями, у житті пересічних людей дедалі частіше виникають ситуації, в яких на врегулювання певних відносин щодо подружнього майна претендує одразу декілька

правопорядків. Вирішення цього конфлікту законів часто являє собою вкрай непросту задачу. Складність проблеми зумовлена тим, що національне право різних держав має відмінні підходи до матеріального регулювання режимів майна подружжя, а існуючі колізійні прив'язки не завжди дозволяють однозначно визначити застосовне право. Все це породжує виклики для сучасного міжнародного сімейного права: потребу в порівняльному аналізі та класифікації підходів до матеріального регулювання режимів майна подружжя, дослідженні існуючих варіантів колізійних прив'язок у національних і міжнародних актах, а також визначенні перспектив матеріальної та колізійної уніфікації.

Найбільш поширеною реакцією на цей виклик стало впровадження спеціальних колізійних прив'язок на національному рівні – тобто використання класичного колізійного методу. Втім, окремі науковці та правники не полишають надій на втілення іншого методу міжнародного приватного права – так званого прямого методу. Його сутність полягає не у вирішенні колізій між відмінними національними системами права, а в повній ліквідації таких колізій. Це мало б досягатись шляхом створення єдиного для держав матеріально-правового регулювання майнових наслідків шлюбу.

Першим і найбільш амбітним способом здійснення матеріально-правової уніфікації є прийняття багатосторонніх міжнародних конвенцій на глобальному рівні. Зазвичай подібні конвенції розробляють під егідою певних міжнародних організацій: Міжнародної організації праці (МОП) у сфері трудового права, Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) у сфері авіаційного права, Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (УНІДРУА) і Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) у праві міжнародної торгівлі тощо. Утім, у підгалузі міжнародного сімейного права наразі немає жодної глобальної міжнародної міжурядової чи неурядової організації, яка б проголосила своєю метою матеріально-правову уніфікацію

міжнародного сімейного права загалом чи законодавства про режими майна подружжя зокрема. Єдиний гіпотетичний кандидат на таку позицію – Гаазька конференція з міжнародного приватного права – займається питаннями унормування сімейних відносин на колізійному рівні та не розробляла конвенції, які б містили уніфіковані матеріально-правові норми щодо майнових наслідків шлюбу. Відповідно, у світі наразі також відсутня глобальна міжнародна конвенція, яка б встановлювала уніфіковане матеріальне регулювання з питань режимів майна подружжя.

У сфері правового режиму майна подружжя наразі не існує міжнародного порядку поділу майна – лише національний. Більше того, питання про матеріальну уніфікацію норм у цій сфері наразі не перебуває на порядку денному міжнародної спільноти. Основною причиною цього є істотні розбіжності у культурі, традиціях і принципах сімейного права між країнами різних регіонів: Європи, Азії, Африки, Америки, Австралії та Океанії. Навіть у регіонах з аналогічною культурою, традиціями, релігією та побудовою правової системи (наприклад, в європейському регіоні) законодавство держав щодо режимів майна подружжя все одно різниться залежно від країни. З урахуванням цього, на цей момент передумови для розробки глобальної міжнародної конвенції з питань правових режимів майна подружжя відсутні.

Другим варіантом здійснення уніфікації матеріальних норм щодо режимів майна подружжя є розробка конвенцій чи інших актів на регіональному рівні.

Одним із відомих прикладів є регіональне співробітництво скандинавських держав у сфері сімейного права після 1920-х рр. Ця співпраця призвела до фактичної гармонізації сімейного законодавства Швеції, Нідерландів та Данії у сфері матеріальних норм щодо майнових прав подружжя. Її наслідком стало створення спільної скандинавської моделі подружньої власності. Утім, за результатами такого співробітництва не було розроблено жодного проекту міжнародної конвенції. У країнах Скандинавії відбулось лише певне зближення національних законодавств щодо

майнових наслідків шлюбу на основі спільних принципів.

Окремі спроби регіональної уніфікації сімейного законодавства мали місце в рамках Ради Європи. Утім, конвенції Ради Європи переважно стосувались прав дітей (Конвенція про усиновлення дітей 1967 р., Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом 1975 р. тощо) і не торкались проблематики правових режимів майна подружжя. Станом на сьогодні ані офіційні представники організації, ані західні експерти не вказують на плани Ради Європи зайнятих цим питанням у майбутньому. При цьому судовий орган Ради Європи – Європейський суд з прав людини – постійно вимушений нагадувати, що не має юрисдикції розглядати спори про поділ майна подружжя, адже відповідачем у його справах може виступати тільки держава.

Платформою для втілення регіональної гармонізації матеріальних норм щодо режимів майна подружжя міг би стати Європейський Союз. Утім, сімейне право ЄС все ще перебуває на первинних етапах формування, і будь-які матеріальні уніфікації щодо режимів майна подружжя в ЄС наразі відсутні. Справа в тому, що діючий Лісабонський договір 2007 р. прямо не надає ЄС повноваження на гармонізацію матеріальних норм сімейного права.

Третім способом досягнення принаймні якогось рівня уніфікації матеріального регулювання є двосторонні міжнародні договори. Утім, для матеріальних норм щодо режимів майна подружжя цей шлях уніфікації також виявився малорезультативним. Абсолютна більшість двосторонніх договорів про правову допомогу не містять матеріальних норм щодо режимів майна подружжя. Зокрема жоден двосторонній міжнародний договір України не містить матеріальних норм у цій сфері.

Утім, один успішний приклад двосторонньої матеріально-правової уніфікації норм про режими майна подружжя все ж існує. Мова йде про Конвенцію між ФРН та Французькою Республікою щодо створення факультативного подружнього режиму спільності придбань (2010 р.). У 2013 р. ця Конвенція вступила в силу і стала першим у світі режимом майна

подружжя, який був би спільним для двох країн. Запропонований у Конвенції режим є факультативним (договірним), тобто застосовується лише тоді, коли подружжя спеціально обрало його до своїх майнових відносин.

Від самого початку роботи над Конвенцією розробники мали амбіції перетворити її на багатосторонній міжнародний договір. Саме тому ст. 21 Конвенції дозволяє будь-якій державі-члену ЄС приєднатись до неї. З 2013 року про такий намір вже заявляли Люксембург, Угорщина і Болгарія. Цікаво, що у 2018 р. Бельгія практично повністю скопіювала конвенційний режим у свій Цивільний кодекс, презентувавши його як модельний договірний режим участі у придбаннях. Хоча Бельгія врешті-решт не ратифікувала Конвенцію, вона повернула інтерес до неї у фахових колах. Попри це, станом на сьогодні жодна нова держава ЄС поки не приєдналась до Конвенції. Конвенція загалом отримала схвальну оцінку фахівців. У Європарламенті Конвенцію вважають прикладом того, що гармонізація сімейного права на європейському рівні можлива. Деякі спеціалісти навіть стверджують, що Конвенція має потенціал стати майбутнім європейським режимом власності.

У 2013 р. Комісія з європейського сімейного права (англ. Commission on European Family Law – CEFL) розробила Принципи європейського сімейного права щодо майнових відносин подружжя.

За своєю правовою природою Принципи є рекомендаційним документом, що містить звід загальних постулатів про організацію майнових відносин подружжя. Документ складається з преамбули, трьох глав і 58 принципів.

У преамбулі розкривається мета розробки Принципів. Їх автори справедливо зазначають, що існуючі у Європі відмінності у національних законодавствах щодо майнових відносин подружжя заважають вільному руху осіб в Європі. У зв'язку з цим гармонізація сімейного права була визначена однією з основних цілей Принципів.

У Главі I встановлюються загальні права і обов'язки подружжя, які мають застосовуватись

завжди незалежно від режиму майна подружжя. Мова в першу чергу йде про принцип рівності у шлюбі (принцип 4:2) і гарантії правоздатності кожного з подружжя (принцип 4:3). Також визначається обов'язок кожного з подружжя робити внесок на потреби сім'ї відповідно до своїх можливостей (принцип 4:4).

Глава II Принципів регулює питання шлюбних договорів щодо майна. В основі Глави лежить норма, за якою сторонам дозволяється домовитись про застосовний до них режим майна – як до укладення шлюбу, так і під час перебування в ньому. Така домовленість має бути письмовою і складається нотаріусом чи іншим фахівцем з аналогічними функціями. Такий фахівець чи нотаріус зобов'язаний надати кожній зі сторін незалежну юридичну консультацію, а також переконатись, що кожен із подружжя розуміє наслідки укладення договору та діє добровільно (принцип 4:13).

У Главі III Принципів описуються два варіанти режимів подружнього майна: участь у придбаннях (секція А) та режим спільності (секція В). У разі припинення режиму (наприклад, у випадку розірвання шлюбу) кожен із подружжя має право взяти участь у придбаннях іншого. Вартість чистих придбань чоловіка і дружини на момент припинення режиму порівнюється, і сторона з меншим розміром чистих придбань має право вимагати половину суми, на яку придбання партнера перевищують її придбання. Відшкодування відбувається у грошовій формі, якщо сторони не домовляться про інше. При цьому суд має право присудити сімейне помешкання та предмети домашнього вжитку одному з подружжя, а також у виключних обставинах змінити порядок розподілу приросту чи не брати до уваги укладений між сторонами шлюбний договір.

Таким чином, Принципи CEFL є спробою примирити існуючі в Європі режими майна подружжя та звести їх до певного спільного знаменника на засадах справедливості, солідарності та автономії сторін.

Попри рекомендаційний характер Принципів, вони можуть служити джерелом натхнення для вдосконалення національного

законодавства держав. Зокрема, доробок CEFL при реформуванні свого законодавства ретельно вивчали Португалія, Норвегія, Бельгія і Шотландія.

Принципи утверджують ідею можливості гармонізації сімейного права ЄС та його уніфікації, а також є підґрунтям для внесення змін до національних законодавств держав-членів та розробки загальноєвропейських актів. Західні науковці підтримують таку позицію та наголошують на важливості Принципів CEFL як джерела м'якого права у процесі європеїзації сімейного права. Відтак, Принципи можуть стати першим кроком для зближення законодавств європейських держав на регіональному рівні.

Станом на сьогодні дискусія щодо реалістичності уніфікації норм сімейного права далека від завершення. Незважаючи на існуючі процеси конвергенції, рівень унікальності у національних підходах залишається досить значним. Самі ж прихильники гармонізації відзначають, що навіть у Європі поки що зарано говорити про наявність широкого консенсусу щодо необхідності уніфікації матеріального сімейного права. Звісно, про наявність такого консенсусу між державами різних регіонів (Європи, Азії, Африки тощо) поки що не може бути і мови. Хоча глобальна матеріально-правова уніфікація на даний момент є об'єктивно неможливою, з плином часу вона може стати реальністю.

Підсумовуючи сказане вище, можна зазначити, що питання інформування громадян щодо питання укладання шлюбних договорів, як і законодавче вдосконалення українського законодавства з цього питання є важливими задля підтримки українських родин. На жаль, на сьогоднішній день, шлюбний договір ще не отримав достатнього розвитку та поширення серед населення. Пов'язано це із багатьма причинами, перш за все психологічними, оскільки більшість заручених осіб напередодні одруження не бажають визначати «економічні відносини сім'ї».

Отож, шлюбний договір – це передбачена законом можливість подружжя щодо самостійного вирішення сімейних питань

майнового характеру. Разом з тим шлюбний договір не є «панацеєю» від майбутніх подружніх конфліктів. Це лише один із засобів їх уникнути або встановити наперед шляхи їх вирішення, обговорити способи захисту прав кожного із подружжя, особливо при поділі спільного майна.

Багато українських експертів вважають, що важливим кроком на цьому шляху має стати регламентування внесення до шлюбного договору питань планування родини, як це нині працює за законодавством Німеччини, і спадкових питань, як в Іспанії. Окрім того, доцільним стало б запозичення іноземного підходу з приводу укладання шлюбного договору через представника (але за умови укладання шлюбного договору після реєстрації шлюбу, аби звести правову природу шлюбного договору виключно як до цивільного) (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України (<https://www.kmu.gov.ua/news/miniust-shliubnyi-dohovir-zakhyst-pravta-interesiv-podruzhhzia>); Юридична Газета (<https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/shlyubniy-dogovir-poukrayinski.html>; [*practice/simeyne-pravo/shlyubniy-dogovir-vid-vitokiv-do-sogodennya.html*](https://yur-gazeta.com/publications/</i></p>
</div>
<div data-bbox=)); Безоплатна правнича допомога (<https://legalaid.gov.ua/povyny/pravo-znaty-pro-shlyubniy-dogovir/>); Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право» (https://cusu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/Pravo/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_4_2018/6.pdf); Юридична клініка НЮУ ім. Ярослава Мудрого (<http://legalclinic.nlu.edu.ua/2024/04/30/shlyubniy-dogovir-yak-pravylnojogo-uklasty-i-shho-vin-mozhe-zabezpechyty/>); Верховний Суд (<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1685640/>); Юридичний науковий електронний журнал (http://www.lsej.org.ua/6_2021/23.pdf); Пашинський А. П. Правові режими майна подружжя та парних союзів сімейного типу в сучасному міжнародному сімейному праві: монографія. Київ : БО «Благодійний фонд пам'яті Василя Кусія», 2024. – 176 с. (https://a.storyblok.com/f/98638/x/d53b044fd3/pravovi_regimi_majna_v_druk_2naklad.pdf); Юридичний факультет Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (<https://law.chnu.edu.ua/shliubnyi-dohovir-yak-rehuliator-mainovykh-vidnosyn-podruzhhzia>).*

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Ірина Кушнір, менеджерка проєкту Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду»

Покладення на особу негативних наслідків за очевидні збої у функціонуванні національної правової системи призводить до порушення її прав

У справі *Tokar v. Ukraine* (6.03.2025) ЄСПЛ встановив порушення права заявника на пересування, оскільки суд підтримав автоматичний характер заборони на видачу закордонного паспорту.

У липні 2011 року заявник подав заяву на отримання документа, що посвідчує особу, необхідного для виїзду за кордон (закордонний паспорт) і отримав відмову, оскільки була наявна інформація, про те, що у травні 1997 року проти заявника було порушено кримінальну справу за ухилення від сплати податків, у зв'язку з чим до нього було застосовано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. У реєстрах правоохоронних органів не було жодної інформації про результати цього провадження.

* Збережено стиль і граматику оригіналу

Заявник оскаржив відмову до Одеського окружного адміністративного суду, стверджуючи, що інформація, яка містилася в базі даних правоохоронних органів, на яку посилалися органи влади, була невірною. Кримінальна справа, наскільки йому відомо, була закрита наприкінці 1997 року, але жодного рішення про це йому не було надіслано. Заявник просив адміністративний суд отримати відповідні документи з прокуратури, внести інформацію про закриття справи про хабарництво до бази даних і видалити з реєстрів помилкові дані про цю справу.

В свою чергу правоохоронні органи не змогли надати суду документи з матеріалів кримінальної справи, порушеної проти заявника. Стверджувалось, що справу заявника було об'єднано з іншою справою, і що в грудні 1997 року матеріали об'єднаної справи було передано до суду для вирішення питання про юрисдикцію. Однак, інформація про результати цього розгляду була відсутня. Прокуратура повідомила суд, що не має інформації у справі заявника, оскільки матеріали прокурорської перевірки були знищені у зв'язку із закінченням встановленого законом строку їх зберігання.

Суд першої інстанції відхилив позов заявника, апеляційний – задовольнив. Одеський апеляційний адміністративний суд постановив, що органи влади не виконали обов'язок доведення і не надали жодних доказів того, що рішення про відмову у видачі заявнику паспорта ґрунтувалося на законних підставах, а саме, що заявник все ще був пов'язаний зобов'язанням не залишати місце проживання, коли він подавав заяву про видачу закордонного паспорта.

Після того, як рішення апеляційного суду набрало законної сили, заявнику було видано паспорт. За його словами, помилковий запис також був видалений з бази даних правоохоронних органів.

У червні 2015 року Вищий адміністративний суд скасував рішення апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції. ВАС постановив, що міграційні органи правомірно відмовили заявнику у видачі паспорта, оскільки за наявності інформації про

кримінальне провадження проти особи відмова у видачі такого паспорта є обов'язковою до завершення кримінального провадження або скасування відповідного запобіжного заходу.

Заявник скаржився за статтею 2 Протоколу 4 до ЄСПЛ на те, що відмова у видачі йому паспорта для виїзду за кордон була незаконною та свавільною, оскільки інформація, яка містилася в базі даних поліції і на яку посилалися як на підставу для відмови, була некоректною.

Висновки ЄСПЛ:

1) захід, за допомогою якого особі відмовляють у використанні документа, який дозволив би їй виїхати з країни, якби вона цього забажала, становить втручання у права цієї особи у розумінні статті 2 Протоколу № 4;

2) в матеріалах справи немає жодних матеріалів і Уряд не вказував, що міграційні органи робили будь-які розумні спроби перевірити, чи було кримінальне провадження, про яке йдеться в базі даних, актуальним і чи не було воно закрито у 2011 році, коли заявник подав заяву про видачу йому закордонного паспорта. Відмова заявника адміністративним органом була схожа на автоматичний захід. Однак автоматична заборона на пересування суперечить зобов'язанням органів влади за статтею 2 Протоколу № 4;

3) ЄСПЛ підкреслив, що обов'язком і відповідальністю держави, а не заявника, є забезпечення належного функціонування її правової системи. Це включає ведення точних реєстрів, проведення розслідувань та безперешкодну передачу інформації від одного органу до іншого. Однак у цій справі ВАС переклав тягар доказування на заявника і змусив його нести відповідальність за наслідки очевидних збоїв у функціонуванні національної правової системи. Більше того, ВАС зробив це, знаючи, що за даних обставин заявник не зможе домогтися внесення змін до записів правоохоронних органів;

4) враховуючи автоматичний характер відмови у видачі паспорта та за відсутності належного судового контролю з боку національних органів влади, ЄСПЛ вирішив, що заявник був позбавлений можливості

скористатися достатніми процесуальними гарантіями для запобігання ризику зловживання владою з боку органів влади, а отже, він був позбавлений необхідного захисту від свавілля, що надається йому принципом верховенства права в демократичному суспільстві.

Відтак, втручання у право заявника на свободу пересування не було «передбачено законом», відтак право, гарантоване статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, було порушено.

З урахуванням аргументів щодо порушення статті 2 Протоколу № 4, ЄСПЛ також визнав, що заявник не мав у своєму розпорядженні жодного доступного національного засобу юридичного захисту, що призвело до порушення 4також статті 13 Конвенції (<https://sud.ua/uk/news/blog/326717-vozlozhenie-na-litso-negativnykh-posledstviy-za-ochvidnye-sboi-v-funktsionirovanii-natsionalnoy-pravovoy-sistemy-privodit-k-narusheniyu-ego-prav>). – 2025. – 26.03).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Дмитро Завгородній, заступник Міністра освіти і науки України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації

Як профтех змінюється вже сьогодні

В Україні є дві основні системи професійної освіти: професійно-технічна та фахова передвища. Вони готують спеціалістів для різних галузей – від будівництва до ІТ. І хоча багато хто досі сприймає професійну освіту як «альтернативу» університету, цифри показують, що це аж ніяк не план Б. У 2024 році понад 640 тисяч студентів навчаються в професійних навчальних закладах – і це тільки початок.

Згідно з даними, майже 225 тисяч учнів здобувають освіту в професійно-технічних закладах після 9 класу, а ще понад 416 тисяч – у фахових коледжах. Це величезна кількість молодих людей, які обирають цю освіту, але також сигнал, що існує потреба в реформах, які зроблять її ще більш актуальною для сучасного ринку праці.

Реформи, які змінюють професійну освіту

Наразі система професійної освіти в Україні стикається з низкою проблем. Одна з головних – застаріла інфраструктура та недофінансування. Фінансування часто залежить від місцевих бюджетів, що створює нерівні умови для різних регіонів. Багато навчальних закладів не встигають за сучасними вимогами, і це накладається на невідповідність навчальних програм актуальним потребам бізнесу.

Щоб змінити ситуацію, Міністерство освіти і науки розпочало активні реформи. Вони мають на меті зробити професійну освіту більш адаптованою до сучасних вимог ринку праці та сприяти розвитку нових, перспективних спеціальностей.

Як ми модернізуємо професійну освіту

Трансформація професійної освіти в Україні – це не лише покращення інфраструктури, але й створення нових можливостей для студентів. Ось кілька важливих кроків, які вже зараз втілюються у життя:

Оновлення інфраструктури. Оснащуємо профтехи сучасним обладнанням, технікою, навчальними засобами, що відповідають вимогам ринку праці. У 2024 році з державного бюджету було виділено 549 млн грн на проєкт «100 майстрень». На сьогодні нове обладнання та майстерні отримали більш ніж 120 закладів по всій країні. У 2025 році у державному бюджеті на оновлення інфраструктури закладів професійної освіти передбачено 540 млн грн на оновлення ще до 100 майстерень. Крім цього маємо багато проєктів зі створення сучасних майстерень з міжнародними партнерами (Бельгія, Люксембург, Франція, Японія, Швейцарія, ЄС, Німеччина, Польща та інших країн).

Центри досконалості. Розробляються концепції для закладів професійної освіти, які стануть справжніми осередками інновацій і відповідатимуть вимогам ринку праці. Підтримка міжнародних партнерів допоможе створити сучасні центри, де молодь зможе здобувати навички, потрібні у реальному секторі економіки.

Оптимізація мережі закладів. У 2024 році було закрито низку старих навчальних закладів,

але це не означає зменшення можливостей для навчання. Навпаки, шляхом об'єднання навчальних закладів планується підвищити їхню ефективність і створити умови для якісного навчання.

Оператор БПЛА в профтеху або як змінюються освітні стандарти

Професійна освіта – це не лише старі спеціальності, але й нові перспективні напрямки, що з'являються разом з технологічними змінами. В Україні активно оновлюються освітні стандарти. Вже зараз введено нові професії, такі як «Оператор дистанційно керованих апаратів» або «Оператор безпілотних літальних апаратів», що допомагають готувати фахівців для сфер, які розвиваються.

Це дозволяє навчати людей спеціальностей, яких раніше просто не було. Відтак, молодь отримує не тільки сучасні знання, а й набуває навичок для роботи в інноваційних секторах.

Не бійся змінювати професію

Все більше людей, які хочуть змінити професію або вдосконалити свої навички, звертаються до онлайн-курсів. В Україні активно розвивається онлайн-освіта, і це зручно: не потрібно виходити з дому, щоб отримати нові знання. За програмою «Skills4Recovery» у 2024 році навчання пройшли понад 2000 осіб, а на платформі «Професійна освіта онлайн» доступно понад 160 курсів із різних галузей – від ІТ до сільського господарства.

Підтримка ветеранів

Особлива увага приділяється програмам для ветеранів. Проєкт «Освіта для ветеранів» надає можливість здобути професійну освіту та знайти нову роботу тим, хто повернувся після служби в армії. Це частина програми «Skills4Recovery», яка сприяє реабілітації та інтеграції ветеранів у мирне життя.

Бізнес уже активно включається

Інтеграція професійної освіти з бізнесом – важливий крок для підготовки спеціалістів, яких потребує ринок праці. Завдяки тісній співпраці з понад 20 міжнародними компаніями та організаціями, такими як «Укроборонпром» та «Шнейдер Електрик», Міністерство освіти і науки України активно оновлює освітні

програми, адаптуючи їх до актуальних вимог галузей.

Однією з найбільш ефективних форм такої співпраці є дуальна освіта, що поєднує теоретичне навчання з практикою на підприємствах. Студенти отримують можливість працювати на реальних виробництвах, що забезпечує їм не тільки актуальні знання, а й практичний досвід. Наприклад, студенти Сумського національного аграрного університету проходять практику в агроіндустріальних холдингах, а Харківський національний університет будівництва та архітектури співпрацює з компаніями будівельної галузі. Такий досвід значно підвищує шанси на працевлаштування після завершення навчання.

Для підприємств співпраця з навчальними закладами має великий потенціал: вони можуть впливати на якість підготовки фахівців і створювати кадровий резерв, який відповідає їхнім потребам. Дуальна освіта допомагає готувати не тільки теоретиків, але й практиків, готових працювати вже на першому робочому місці (https://lb.ua/blog/dmytro_zavhorodnii/667732_yak_profteh_zminyuietsya_vzhe_sogodni.html). – 2025. – 26.03).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Ольга Богомолець, заслужений лікар України, професор Військово-медичної академії

Знову про годинник

Минулої неділі українцям знову трохи скоротили життя.

І справа навіть не в тому, що ми в ту ніч на годину менше спали. Наше життя й без того стає менш тривалим та щасливим через постійну фізичну й нервову напругу: війна, втрати, тривоги даються взнаки. А тут ще двічі на рік переживаємо порушення біоритмів, додатковий стрес, дезадаптацію – все це точно не йде нам на користь.

І ніби минулої осені нам обіцяли, що у жовтні переведемо стрілки останній раз, а після того більше їх не чіпатимемо. Навіть Верховна

Рада прийняла відповідний закон. Але його не підписав Президент. Чому не підписав, чи збирається підписати в майбутньому – не пояснив. То ж, цього року все пішло своєю чергою.

Навіть якщо людина вважає, що не помічає сезонного переведення годинників, будьте впевнені: її організм все відчуває. Бо всяка жива істота існує не за поясним часом, і навіть не за декретним, а за біологічним. Біоритми, вони ж циркадні ритми, керують майже всіма фізіологічними процесами: гормонами, терморегуляцією, імунітетом...

Як ви гадаєте, чому ми вдень активні, а вночі спимо? Не тому, що нас так привчили. А тому, що так наказує спеціальна ділянка нашого мозку: супрахізматичне ядро гіпоталамуса, наш головний «таймер». Примусити себе спати вдень і працювати вночі, звісно, можна. Але супрахізматичне ядро ви не переконаєте: воно так само виділятиме мелатонін у нічний час і активізуватиме нейрони у денний.

Різниця між режимом дня та раз і назавжди закладеною програмою супрахізматичного ядра називається «соціальний джетлаг» – і річ це доволі шкідлива. Бо призводить до «недобору» чи «перебору» потрібних гормонів, що виділяються уві сні. В результаті – стрес, який веде в майбутньому до ожиріння, депресії, діабету II типу, гіпертензії, а також до підсвідомого прагнення компенсувати гормональний брак – алкоголем, курінням та іншими стимуляторами.

А зміна щоденного режиму на годину вперед, а потім назад – це і є той самий соціальний джетлаг, суттєвий стрес для організму. Ніби нам всім і без того мало хвилювань, так іще порушення циркадного ритму додатково активує синтез кортизолу – «гормону стресу». Організм вмикає режим «авралу», набагато швидше зношується, а про психологічні проблеми взагалі мовчу.

За даними різних досліджень, у перші дні після переведення годинника, поки організм ще не встиг адаптуватися, на 5-10% зростає ризик серцевих нападів, росте число нервових зривів і навіть самогубств, погіршується стан діабетиків. А ще значно збільшується кількість

автомобільних аварій і виробничих травм – бо люди не встигають звикнути до нового режиму, і, як то кажуть, «сплять на ходу».

Але навіщо ж придумали ж переводити годинники двічі на рік. Може, є в тому щось хороше?

Кажуть, що головна користь від зміни часу – економія енергії. Вперше до цього додумався аж Бенджамін Франклін, наприкінці XVIII століття, і економити пропонував, звісно, свічки. Потім на півтора століття про таку сміливу ідею забули, а згадали лише у першу світову війну. Електроенергія тоді використовувалася здебільшого для освітлення, тому справді, прокидаючись на світанку і засинаючи на заході Сонця, можна було її дещо заощадити.

Але ж на дворі вже XXI століття! І за сотню років світ дещо змінився. Лампи нині енергозберігаючі, і витрати електрики на них мізерні порівняно з опаленням, кондиціонерами, електроплитами, комп'ютерами, холодильниками та, звісно, промисловістю – а це все однаково працюватиме хоч у зимовий час, хоч у літній.

У 2018 році група науковців провела метааналіз 44 досліджень в різних країнах, та констатувала: перехід на літній час економить в середньому лише 0,34% енергії протягом всього періоду літнього часу. А експерти Кембриджського університету у 2007-му взагалі встановили, що «економія» від переведення годинників не зменшує, а навіть стимулює витрати електроенергії!

Отакий от корисний ефект – на третину відсотку...

Дивлячись на світовий досвід, доходиш висновку, що відмова світу від сезонних змін часу нині виглядає лише питанням часу.

Число країн, що переходять з зимового часу на літній і назад, зменшується рік від року. Якщо вірити Вікіпедії, у 2024-му їх лишилося 66 (при тому, що усього в світі понад 250 країн і територій).

Та й тут є нюанс: приміром, у Мексиці переводять годинник лише один штат та декілька муніципалітетів. Чи варто лишатися їй у тому списку? У США наразі обговорюють скасування часових змін – а, приміром, Аризона та Гавайї вже це зробили.

Міжіншим, у колишньому СРСР від сезонного часу відмовилися усі, за виключенням країн Балтії, Молдови та України. І тут настає черга ще одного аргументу на користь переведення годинників – політичного. Мовляв, ми хочемо жити в одному часі з Європою, а не з ворогами, а Європа ж годинники все ще переводить.

Не впевнена, чи треба постійно оглядатись на наших ворогів. Я б радше взагалі не згадувала про їхнє існування – і, коли їхні війська нарешті підуть з України, так і збираюся робити. Тут наш поет колись добре висловився на цю тему:

Та нехай собі як знають

Божеволіють, конають, -

Нам своє робить.

А от з Євросоюзом цікавіше. Бо ще у 2019-му Європарламент, скасував обов'язкове переведення годинників. Передбачалося, що кожна країна сама повинна буде вирішити: чи на зимовому часі їй лишитись, чи на літньому.

Завершити процес планували до 2021-го. Та в 2020-му у світі дещо сталося: маленький коронавірус застопорив велику європейську реформу часу.

До речі, якщо хтось не в курсі: Україна настільки велика, що живе одразу у трьох часових поясах. Саме тому, наприклад, у Харкові Сонце сходить і сідає на годину раніше, аніж в Ужгороді. Втім, закон встановив єдиний час в усій нашій країні.

І це, звісно, правильно. Тепер би ще цей час туди-сюди не міняти...

Комусь більше до вподоби зимовий час – він ближчий до притаманного нашій довготі астрономічного. Хтось виступає за літній – бо захід Сонця у чотири години вечора взимку дратує так само, як і потенційний світанок у три ночі влітку.

А от з моєї точки зору, як медика, несуттєво, який час обрати. Головне – зупинитись на якомусь одному, і лишити годинники, нарешті, у спокої.

Так чи інакше, до хорошого людина звикає швидко. І до сталого часу без сезонної чехарди з переведенням годинників, і до здорового сну без додаткових приводів для стресу ми з вами теж звикнемо без проблем.

Власне, все це зараз від нас на відстані одного підпису. І, сподіваюсь, той, від кого це

залежить, цей підпис поставить. Бо здорова та щаслива нація повинна бути пріоритетом для будь-якої влади (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/bogomolec/67ef61e42f19f/>). – 2025. – 04.04).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Михайло Радущкий, голова Комітету ВР з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування

Медичні довідки для водіїв: чому потрібно перейти від паперових до цифрових?

На сьогодні процедура видачі медичних довідок для водіїв в Україні є застарілою, займає значно більше часу, ніж у європейських країнах, та має значні корупційні ризики. Нещодавно на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації були розглянуті законопроекти, що передбачають цифровізацію процесу оформлення медичних висновків водія. Якщо парламент підтримає ці ініціативи, з наступного року більшість громадян зможе отримати відповідну медичну довідку у сімейного лікаря, а вся необхідна інформація буде зібрана в електронній системі охорони здоров'я.

Корупційні ризики старої системи

В Україні досі діє застаріла система медичних оглядів водіїв, що існує ще з радянських часів. Для отримання медичної довідки водії повинні пройти кілька лікарів-спеціалістів, здати аналізи та отримати паперову довідку за формою 083/О від лікарської комісії. Цей процес займає багато часу як для пацієнтів, так і для медиків.

Саме тривалість цієї процедури – головний аргумент зловмисників, які пропонують купити «швидко та зручно» довідку через інтернет без візиту до лікаря. Достатньо заповнити анкету, підтвердити дані по телефону і вже наступного дня отримати документ з печаткою лікаря. Ціна таких послуг – від 600 грн.

Підrobка медичних довідок – порушення закону, за яке передбачена кримінальна відповідальність (штраф від 17 тис. грн або

обмеження волі строком до двох років). Покарання настає як для тих, хто виготовляє такі довідки, так і для тих, хто ними користується.

Регулярно підробки виявляються в сервісних центрах МВС. Останні випадок – в кінці березня два кандидати у водії намагалися скласти іспити у Львові. Їхні медичні довідки мали явні ознаки фальсифікації, тому адміністрація сервісного центру звернулася до поліції.

Періодично правоохоронці затримують організаторів схем виготовлення та збуту підроблених медичних довідок. Однак найчастіше суди обмежуються лише накладанням штрафів. Наприклад, у кримінальному провадженні щодо заступниці директора Волинської філії автошколи «Актив драйв» йдеться про те, що жінка виписала десяткам майбутніх водіїв медичні довідки без проходження ними кваліфікованого медогляду. Обвинувачена визнала свою провину та була оштрафована Луцьким міськрайонним судом на 34 тисячі гривень. Зрозуміло, що такий малий штраф навряд чи стане серйозним покаранням і змусить її жалкувати про скоєне.

Як будуть проходити медичні огляди?

Законопроекти № 13131 та №13138 передбачають, що з наступного року медичний висновок про допуск до керування транспортом стане електронним. Замість паперових довідок водії отримуватимуть цифровий документ, а інформація про медичний допуск до керування та додаткові умови керування (використання окулярів, ортезів, протезів тощо) буде передаватися до органів МВС, автошкіл та роботодавців в електронному вигляді.

Медичний огляд стане простішим. Громадян розділять на дві категорії: непрофесіонали та професіонали.

Перші – керують автомобілем для власних потреб (водії категорії А, А1, А2, В, В1, ВЕ, водії трактористи-машиністи). Вони зможуть пройти обстеження у сімейного лікаря, який проведе загальний огляд та оцінку вашого стану здоров'я (або в межах окремої платної послуги, або за окремим фінансуванням від НСЗУ – це питання ще вирішується). За необхідністю направить до лікарів-спеціалістів на додаткові обстеження. Сімейний лікар формує медичний

висновок в електронній системі охорони здоров'я. Після цього ви отримаєте СМС-повідомлення від ЕСОЗ із номером медичного висновку. Надалі цей номер може знадобитися при перевірці інформації допуску до водіння.

Другі – водії великогабаритного транспорту та перевізники (водії-професіонали – категорії С, СЕ, С1, С1Е, D, DE, D1, D1Е, Т, а також водії всіх категорій, які працюють за наймом або як самозайняті особи та здійснюють перевезення пасажирів або вантажів). Вони зможуть звернутися до відповідної комісії у медичному закладі, який обрали самі або таку комісію обрав роботодавець. Необхідно пройти комплексний медичний огляд (включає огляд терапевта, офтальмолога, невролога, отоларинголога, психіатра, а також додаткові обстеження за показаннями). За результатами огляду представник комісії сформує медичний висновок в ЕСОЗ. Після цього вам на смартфон прийде СМС з номером медичного висновку. Сервісний центр МВС чи роботодавець зможуть отримати інформацію про медичний допуск до водіння.

Психіатричний огляд залишається обов'язковим для професійних водіїв, для решти водіїв – лише за наявності показань.

Впровадження цифрових медичних оглядів

Цифровий висновок майже унеможливить підробки та спростить процедуру отримання і заміну посвідчення водія. Також до переваг цифровізації медичного огляду можна віднести швидкість отримання довідки (не потрібно приносити паперові документи та фото) та прозорість (доступ до інформації в електронній системі матимуть лікарі, органи МВС, автошколи та роботодавці).

У концепції змін медоглядів водіїв запланований перехідний період. Новий процес отримання медичного допуску запрацює з 2026 року, а медичні довідки щодо придатності до керування транспортом, які були видані до 31 грудня 2025 року, будуть дійсні протягом строку їх дії, але не більше 10 років.

Наш Комітет направив законопроект № 13131 до парламенту та рекомендував розглянути його у першому читанні.

Законопроект № 13138 вносить зміни до Кодексу адміністративних правопорушень щодо встановлення відповідальності за допуск до керування транспортними засобами водіїв, які не пройшли у встановлений строк медичного обстеження або медичного огляду. Головний комітет з розгляду цього документу – Комітет питань правоохоронної діяльності. Тому наш Комітет рекомендував колегам розглянути законопроект та направити його до Верховної Ради (https://lb.ua/blog/mykhailo_radutskyi/669308_medichni_dovidki_vodiiv_chomu.html). – 2025. – 04.04).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Анна Рассамахіна, адвокатка, експертка МППЛ з Міжнародного гуманітарного права, Блог Коаліції «Україна. П'ята ранку»

Один вирок на тисячу злочинів Росії: українське правосуддя не встигає за реальністю

За три роки повномасштабного вторгнення Росії в Україну українські правоохоронці зафіксували понад 150 тисяч воєнних злочинів. Їх вчиняли всюди, куди приходила російська армія. Така кількість наштотує на думку, що це частина загального умислу та політики Росії, які спрямовані на знищення України. Проте з роботи національної судової системи цього не видно – у вироках судді не відтворюють дійсну картину злочинів Росії проти українців. Експертка МППЛ з Міжнародного гуманітарного права Анна Рассамахіна пояснює, як виправити цю ситуацію.

Глухий кут розслідування

На початок березня українські суди винесли всього 111 вироків у справах про воєнні злочини. Ця цифра, попри заяви про стійкість української системи правосуддя, виглядає мізером, якщо порівняти її з загальною кількістю зареєстрованих воєнних злочинів – понад 150 тисяч.

Розслідуванням займається величезна кількість слідчих, справи слухають у судах по всій країні. Утім їхня результативність низька. В

першу чергу через прогалини у Кримінальному і Кримінальному процесуальному кодексах, які не дозволяють комплексно розслідувати таку кількість злочинів.

Річ у тому, що суди розглядають виключно окремі епізоди, де встановлено підозрюваних, тоді як масштабна картина злочинної природи російської армії залишається поза увагою правосуддя. Сто одинадцять вироків – це менше, ніж скоєно злочинів в одному умовному районі Київської області за місяць російської окупації в 2022-му. Навіть якщо надалі ми побачимо ще кількасот вироків, їхня загальна кількість не буде співставною з масштабом злочинів. Ба більше, у вироках, які є, судді посилаються виключно на злий умисел окремих російських військових, тоді як агресивна державна політика самої Росії до уваги не береться.

Для нас очевидно, що розслідування воєнних злочинів росіян зайшло в глухий кут. Кожен епізод катувань, затримань, вбивств, пограбувань тощо розглядають окремо. Але це хибно. За своєю правовою природою всі ці злочини не є самостійними – це частини злочину проти людяності, тобто масштабного систематичного нападу Росії, який узгоджується з її державної політикою.

Зворотна сила

Один із основних принципів кримінального права – немає покарання без закону. Злочин, за який людину притягнуть до відповідальності, має бути передбачений у законодавчому акті.

До 24 жовтня 2024 року в КК України не було статті «злочини проти людяності». Всі правопорушення, які мали ознаки і цього злочину, і воєнних, кваліфікували за статтею 438 КК України – порушення законів і звичаїв війни. Тепер же, коли відповідні зміни внесені, перешкод для розслідування і засудження винних за злочини проти людяності немає.

Проте є складність: людина несе відповідальність за злочин виключно після того, як склад цього злочину закріпили в законодавстві. Це один із найважливіших принципів кримінального права. Тобто закон не має зворотної сили в часі. Виключення стосується лише тих випадків, коли він скасовує чи пом'якшує кримінальну відповідальність.

Отже українські суди можуть засуджувати лише за ті злочини проти людяності, які скоєні з 24 жовтня 2024 року.

Проблема в тому, що в Україні ці злочини Росія та її союзники вчиняють з лютого 2014 року. Злочин проти людяності – комплексний, він складається з багатьох епізодів, має багатьох виконавців і завжди триває якийсь час. Наприклад, масові ув'язнення, катування, вбивства і депортація цивільних тривають із лютого 2022-го, а затримані на Київщині три роки тому все ще перебувають у російських тюрмах і коли їх звільнять, ніхто не знає. Тобто розслідувати злочини проти цих людей враховуючи лише те, що сталося з ними після 24 жовтня 2024 року, неправильно. Те саме стосується фільтраційних заходів в окупації, переслідування цивільних тощо.

Жоден злочин проти людяності, який скоюють росіяни в Україні, не почався у жовтні 2024 року.

Спільна справа

Наразі є відчуття, що на національному рівні розслідувати злочини проти людяності в Україні не вдасться. Та оскільки це один із найтяжчих міжнародних злочинів, то покарання винних – спільна справа всього людства, на чому акцентує міжнародне право.

Принцип «жодного покарання без закону» закріплено в ст. 7 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства України. Відповідно до цієї статті, нікого не можна визнати винним за дію або бездіяльність, які на момент скоєння не були криміналізовані національним законом або міжнародним правом. Але далі там же сказано:

«Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями».

Тобто ця частина ст. 7 є ключовою для розуміння, чи можна притягати до відповідальності за злочини проти людяності, скоєні в Україні до 24 жовтня 2024 року. Сенс

цієї норми в тому, що діяння, визнане злочином за загальними принципами права, залишається злочином незалежно від норм національного законодавства.

Низка рішень Європейського суду з прав людини роз'яснює зміст ст. 7 Конвенції, зокрема у рішенні «Дрелінгас проти Литви». Дрелінгас, офіцер радянських спецслужб, брав участь у затриманні лідерів литовського партизанського руху в 1956 році. У 2015-му литовський суд засудив його за це як за злочин геноциду.

Дрелінгас оскаржив вирок у ЄСПЛ. Він посилався саме на те, що в 1956 році в литовському законодавстві не було поняття «геноцид». Утім ЄСПЛ встановив, що дії литовського суду не порушують ст. 7 Конвенції, адже на той час геноцид уже був криміналізований в міжнародному праві. Отже Дрелінгаса засудили правомірно.

Попри те що в рішенні йдеться про геноцид, такий же підхід можна використати і для злочинів проти людяності, вчинених під час російсько-української війни. Визначення «злочину проти людяності» є в Статуті Нюрнберзького трибуналу, Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, яку Україна ратифікувала в 2008 році, та низці резолюцій Генеральної Асамблеї ООН.

Конвенція про незастосування строків давності свідчить, що Україна ще у 2008 році визнавала злочин проти людяності міжнародним злочином. Таким чином ця норма ще тоді стала частиною національного законодавства України.

Ба більше, до початку повномасштабного вторгнення Росії Україна двічі визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів проти людяності, вчинених на її території.

Що робити?

Зважаючи на аргументи, МППЛ пропонує імплементувати в КК України положення про ретроактивну дію статті «злочин проти людяності». Наприклад, як застереження, що відповідальність за злочини проти людяності настає незалежно від часу їх вчинення. Оскільки Кримінальний кодекс ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних

принципах і нормах міжнародного права, провести таку імплементацію можна через норми ст. 7 Європейської Конвенції з прав людини.

Такий шлях уже пройшла Литва. Ст. 3 Кримінального кодексу Литовської Республіки передбачає: закон не має зворотної дії в часі, але є винятки – відповідальність в будь-якому разі повинна настати за геноцид, заборонене міжнародним правом поводження з людьми, вбивство захищених МГП, депортацію, катування, посягання на майно захищених МГП, примус цивільних або військовополонених до роботи на армію ворога, знищення об'єктів під охороною, розграбування національних багатств, агресію, заборонені напади, застосування заборонених засобів ведення війни та невиконання обов'язків командира.

Якщо такі або подібні зміни внесуть до КК України, слідчі зможуть перекваліфікувати зареєстровані воєнні злочини на злочини проти людяності. Завдяки цьому Україна зможе розслідувати злочини росіян у їхньому справжньому вигляді як сплановану, санкціоновану вищим керівництвом держави політику. Тоді особи виконавців окремих епізодів не матимуть того ключового значення, як під час розслідування воєнних злочинів.

Попри те що покарання за злочини проти людяності, незалежно від часу їх вчинення, відповідає принципам міжнародного права, в Конституції України є норма про недопустимість зворотної дії в часі кримінального закону. Це означає, що для зміни ККУ спочатку потрібно змінити Конституцію, а це неможливо під час воєнного стану. І все ж зміни дуже потрібні, бо це чи не єдиний спосіб побачити і зафіксувати справжній масштаб злочинів Росії в Україні і досягти справедливості (https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/669328_virok_tisyachu_zlochiv_rosii.html). – 2025. – 04.04).

Блог на сайті «Zaxid.Net»

Про автора: Любов Галан, голова правозахисного центру для військовослужбовців «Принцип»

Яким має бути перехід з військової служби в цивільне життя

Що відбувається з людиною, яка звільняється з військової служби та переходить в цивільне життя, які в неї проблеми та потреби, чи задовольняє якісно ці потреби держава? На це питання ми в «Принципі» шукали відповіді в межах дослідження «Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення». Нещодавно відбулася його презентація, на яку ми запросили і представників відповідальних держорганів, і міжнародних партнерів, які допомагають Україні у відновленні зокрема. А найголовніше – представників бригад, бо саме військові в майбутньому стануть учасниками переходу в цивільне життя.

Що важливо було донести? В Україні потрібно розвивати програму підтримки для такого переходу, щоб військові, які готуються до звільнення, та вже звільнені зі служби громадяни отримували якісні й актуальні послуги від держави. Окрім соціальної підтримки, важливим завданням переходу в Україні є й управління людським капіталом в Силах безпеки та оборони. Держава має вчасно фіксувати досвід і збирати дані, щоб якісно комплектувати запас.

В інших країнах є спеціальні програми та комплекси заходів, які допомагають військовим повернутись в цивільне життя. Наші аналітики вивчили моделі переходу в Ізраїлі, Фінляндії, Британії, Польщі та Литві й побачили деякі спільні риси для усіх програм, але перейняти просто іноземний досвід і втілити його в Україні неможливо. Бо в Україні переважна більшість звільнених зі служби потрапить в резерв, тобто не припинить свою військову кар'єру назавжди. Ми ж розуміємо, що росія буде постійно готувати масштабні вторгнення і нам не один раз доведеться відбиватися.

Проте дуже впливає на якість цього переходу, власне, облік людей. Він – неякісний, тож ми фактично не можемо зараз виокремити людей за здобутими у війську навичках та зрозуміти, які послуги їм будуть потрібні відповідно до отриманого досвіду. Ці дані, зокрема, важливі і для майбутнього війська, оскільки дають

державі розуміння, кого і як готувати в резерві, щоб бути готовими до ефективного бою у випадку наступного вторгнення. З іншого боку, ефективне повернення в цивільне життя сприятиме ефективному відновленню України – адже йдеться як про добробут конкретної людини, так і про добробут всієї держави та її економічну стабільність.

Потреби, які військові мають при звільненні зі служби: опитування

Ми опитали 631 людину шляхом анкетування. До вибірки ввійшли: військові, які продовжують службу в різних формах (мобілізовані, добровольці, за контрактом); вже звільнені зі служби у різний період (АТО/ООС, повномасштабна війна); ті, хто вже мав досвід переходу. Ось які потреби зазначила частина опитаних респондентів:

- 52,3% – допомога з лікуванням;
- 41,9% – розвиток/відкриття власної справи;
- 34,8% – психологічна підтримка;
- 40,3% – тимчасова фінансова підтримка протягом певного періоду;
- 35,1% – оренда, придбання або відновлення житла;
- 21,9% – юридична допомога;
- 21,9% – перекваліфікація, здобуття нової професії;
- 21,9% – працевлаштування;
- 14,2% – постійна фінансова підтримка.

З тих опитаних, хто вже звільнився зі служби й мав досвід переходу, 12,1% зазначили, що не отримали жодної підтримки з боку держави, психологічну підтримку отримали лише 6%, юридичну – 2,5%, тимчасову фінансову – 13,2%, лікування та реабілітацію – 14,5%, а допомогу з працевлаштуванням – 1,9%.

Повернення на цивільний ринок праці є одним із найважливіших аспектів переходу до цивільного життя. Ми виявили різницю у тому, в яких сферах респонденти хотіли б працювати після звільнення зі служби, і в яких, на їхню думку, їм буде легше знайти роботу.

Яку підтримку та кому має надавати держава під час переходу?

Програма переходу починається ще на етапі служби й завершується вже після звільнення.

Тривалість такої програми переходу залежить від виду служби, участі у бойових діях, причини звільнення. За нашими висновками, це може тривати від 6 місяців до 1 року – до звільнення, і від 6 місяців до 1 року – після звільнення. Зазначу, що учасниками переходу є не лише ветерани (ті, хто мають бойовий досвід), а усі військовослужбовці.

На нашу думку, в межах програми переходу держава має:

до звільнення:

зафіксувати весь досвід служби, яку пройшла людина;

якісно поінформувати, де і як отримати усі належні послуги, при звільненні (грошову допомогу, оформлення документів, пільги тощо);

надати соцзабезпечення, кар'єрне консультування, за потреби – індивідуальний супровід.

після звільнення:

поінформувати, де та як отримати всі послуги у сферах медицини, праці, освіти, кар'єри тощо;

надати соціальне забезпечення та індивідуальний супровід (якщо людина його потребує);

поінформувати про зарахування до резерву.

Надавати такий супровід мають відповідальні підрозділи військових частин, зокрема, служби супроводу, соцпрацівники ТЦК та СП, а також органи місцевого самоврядування, надавачі послуг сфери зайнятості, системи охорони здоров'я, соцзахисту та інші.

Важливо зазначити, що «Принцип» не лише дослідив контекст в Україні та в інших державах. Ми також напрацювали рекомендації для відповідальних органів влади. Вони стосуються, зокрема змін у законодавстві щодо розробки й організації переходу та визначення відповідальних за це органів влади. Крім цього наші аналітики запропонували конкретні практичні кроки, над якими держава може вже розпочати роботу:

провести пілотний проєкт переходу на 6 місяців на базі декількох військових частин та на основі результатів розробити методички для роботи відповідальних за перехід структур;

переглянути програми підтримки, щоб вони відповідали актуальним потребам військових (виплати, пільги, соціальні послуги, супровід, інформування тощо);

навчити та підготувати персонал військових частин, ТЦК та СП і цивільних державних надавачів послуг, які будуть залучені в програму переходу, а також налагодити взаємодію між ними всіма;

налагодити вчасне і якісне інформування та навігацію для учасників переходу на різних його етапах;

проаналізувати та покращити облік кадрів у війську та удосконалити можливості цифрових систем для такого обліку та взаємодії різних систем між собою (https://zaxid.net/yakim_maye_buti_perehid_z_viyskovoyi_sluzhbi_v_tsivilne_zhittya_n1607161). – 2025. – 31.03).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Костянтин Корсун, експерт з кібербезпеки. У 2000-2005 заступник керівника відділу боротьби з комп'ютерною злочинністю при Департаменті контррозвідки СБУ. Засновник та перший керівник CERT-UA. Колишній директор та співзасновник української кібер-компанії.

Прийнятий законопроект № 11290 не зміцнює кібербезпеку, а розширює корупцію

Вітчизняні медіа поспішили назвати проголосований Радою у другому читанні законопроект № 11290 «зміцненням національного кіберзахисту».

Даю що завгодно на відсіч, що жоден з журналістів не прочитав усі 25 сторінок законопроекту. А хто хоч пару абзаців прочитав – навряд чи зрозумів приховані за заплутаним канцеляритом сенси.

Тому давайте я все поясню простою мовою та поділюся найбільш важливими висновками.

Тексту буде більше, ніж зазвичай, та й далеко не всім то буде цікаво. Але мушу це опублікувати, нехай і для доволі вузької спеціалізованої аудиторії. А ще для історії

і щоб кібер-фахівці були у курсі «новин кібер-законодавства».

Хто не бажає читати лонгріди – можна не читати. Або одразу переходити до заключної частини з висновками.

Отже, почнемо. Свої зауваження буду нумерувати для зручності.

1. Основне, за що критикували законопроект № 11290 – було засекречування інформації про кіберінцидент, себто про факт результативної кібератаки ворога.

Проголосована у другому читанні змінена редакція цього ЗП начебто декларує, що це є відкритою інформацією. Але залишає Держспецзв'язку (він же ДСС331) широке поле для махінацій, оскільки інформація «про характер, технічні характеристики, інші деталі кіберінциденту, кібератаки,...» – віднесена до інформації з обмеженим доступом. А критерії віднесення такої інформації до ДСК – колись визначить Кабмін. Читай – сама Держспецзв'язку. І таке формулювання залишає широке поле для різних трактувань таких «критеріїв», які скоріш за все теж будуть нечіткими і які в принципі не можуть передбачити усіх можливих ситуацій. Та хоча б питання: чи є DDoS «характером кібератаки»? Як на мене – так. А значить – буде ДСК. Тобто фактично секретність залишається. А у темряві, як відомо, дуже зручно ховати свою некомпетентність та корупцію.

2. Тепер офіційно дозволяється розміщення резервних копій державних інформаційних ресурсів за межами України – на фізичних носіях та у хмарних сервісах. Протягом дії воєнного стану та 6 місяців після його завершення. Крім ТОТ та держави-агресора, звісно.

3. До поняття КСЗІ добавлено «авторизація системи з безпеки». Суть якого точно така ж сама, як і раніше – Держспецзв'язку «обіلعює» всіх через підконтрольні структури. Яйця, вид збоку.

4. Згадується «відкритий перелік забороненого до використання програмного забезпечення» і що його заборонено буде використовувати держструктурами та «критичкою». Але самого переліку поки не існує. Але повноваження на його складання та ведення вже зараз делеговані ДСС331. Ще одна

годовничка з квитками, які буде виписувати Держспецзв'язку.

5. І один з головних «важilів впливу» Держспецзв'язку на усі органи влади, а також на усю критичну інфраструктуру, у тому числі приватну: призначення керівника з кіберзахисту на посаду в органі державної влади – обов'язково погоджується ДСС331. Звісно, вимоги до підрозділів кіберзахисту, а також до їх керівників розробляє також ДСС331. Самі розробляють критерії, самі будуть їх змінювати, самі контролювати дотримання – тому причину відмови якось вже знайдуть. До речі, «органами влади» є МОУ та МЗС, тому їм Держспецзв'язку точно буде погоджувати «керівника з кіберзахисту» – це прямо слідує з тексту законопроекту.

6.Непомітний нюанс: ДСС331 відтепер «здійснює державний контроль» у тому числі у сфері «активної протидії агресії у кіберпросторі». Для цього створюється «Центр активної протидії агресії у кіберпросторі». Чи означає це, що тепер Держспецзв'язку буде очолювати усі «хакерські війська»? Сумніваюся, що це буде працювати. Але формально задекларовано.

7. ДСС331 «координує діяльність інших суб'єктів забезпечення кібербезпеки щодо кіберзахисту». При тому, що НКЦК РНБО приблизно так само «здійснює координацію та загальний контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку, загальну координацію суб'єктів національної системи реагування на кіберінциденти, кібератаки, кіберзагрози»

І законодавець не бачить тут ніякого протиріччя чи конфлікту. А це є великою проблемою – повноваження по суті дублюються, що дозволяє уникнути відповідальності. Координатор на координаторі і координатором поганяє.

8. НБУ розширює свій CSIRT-NBU до рівня Центр кіберзахисту Національного банку України. Якщо мають на це ресурси – то нехай, чо. Це взагалі окремий всесвіт, мало пов'язаний з не-банківськими справами.

9. Мінцифру не включили до складу «основних суб'єктів забезпечення

кібербезпеки», хаха. Хоча у попередній версії це було.

Тобто Міша не те щоб очолювати кіберзахист країни – він навіть не є учасником цього двіжу. Ось тобі і «роль кібербезпеки перебільшена» – свої ж прокинули.

І наразі у списку залишаються аж 11 державних установ.

До нього законопроектом чомусь додано МЗС. Яке крім того що сприяє всьому хорошому, також «забезпечує координацію діяльності щодо співпраці з міжнародними партнерами для спільної відповіді на кібератаки і подолання кризових ситуацій у кібербезпеці».

Неясно нахiба взагалі включати дипломатичне відомство до «основних суб'єктів кібербезпеки». А тим більше віддавати їм «координацію з партнерами» – якщо це мають робити напряму, без посередників технічні підрозділи – у цьому суть.

А так це виглядає як зайва та надмірна бюрократизація. Для кого потрібна була ця норма – не зрозуміло, але ж її хтось таки пролобіював. П'яте колесо до воза.

10. Додано пункт про планування держструктурами та ОКІ витрат на кіберзахист. Ну нехай, хоча все одно неясно де брати гроші на кібербезпеку.

11.Додано пункт про «систематичні тренінги щодо кібергігієни», у тому числі «для членів уряду України, народних депутатів України, працівників патронатних служб,...». Тонкий тролінг про депутатів та міністрів, хоча я тільки За.

12. Передбачається створення при ДЦКЗ Держспецзв'язку «Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів» та «Центру антивірусного захисту інформації».

Останній, до речі, ще при мені існував, майже 20 років тому.

А про «центр резервних копій» говорять вже років 5-7, хоча ідея доволі спірна.

І про затаскану «систему захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет», яка також передбачена у цьому ЗП №11290 – говорять вже років 20. Проти якої теж безліч

антикорупційних аргументів, які традиційно ігноруються.

13. Закладена можливість проведення Bug Bounty для держресурсів, але «відповідно до порядку, встановленого КМУ». Також стара та складна тема, яку намагалися вирішити раз 500 приблизно, але врешті гора народила кволу мишу.

14. Легалізується поняття MIL.CERT-UA – як Центр кіберзахисту Міністерства оборони України. А в СБУ закріплюється поняття вже давно існуючого «Ситуаційного центру забезпечення кібербезпеки». Окей, нехай.

15. Обов'язковість «виконання вимог» ДСС331 та СБУ держорганами та ОКІ щодо «вжиття необхідних заходів» та «невідкладне інформування про кіберінциденти» тепер забезпечується адміністративною відповідальністю – тобто штрафами – «за невиконання або невиконання у встановлені строки обов'язку щодо здійснення обов'язкових повідомлень про кіберінциденти, кібератаки».

Не знаю чи це буде працювати, адже таких змін в Адмінкодекс не запроваджується.

16. Ще одну скандальну норму таки прибрали. У «Об'єднаній групі реагування», згаданої у попередній версії законопроекту – забрали повноваження «безперешкодного доступу до інформаційно-комунікаційних та технологічних систем військових формувань». Ну ладно, я задоволений. Хоч тут почули.

Висновки.

Ніяка це не «державна реформа кіберзахисту», товариство.

Так, деякі мінімальні покращення присутні, але це лише зафарбовані щілини у паркані.

Суть залишається старою та совковою: ще більше повноважень надається гнилій та наскрізь корумпованій Держспецзв'язку, інтереси якої потужно пролобійовані депутатом Федієнко (він же панФ) – який ніколи не був фахівцем з кібербезпеки. І вже не буде.

Нічого принципово нового у законопроекті не пропонується – лише призначити відповідальних у кожному міністерстві, відомстві, сіл'раді та на об'єкті критичної інфраструктури.

Щоб Держспецзв'язку мало там «на 100% свою людину» (С), призначення яких буде

повністю ними контролюватися через механізм «погодження».

У тому числі – у Міноборони, оскільки воно є органом державної влади. ЗСУ не є органом влади, нагадаю.

Але коли знов когось хакнуть – ці держ-спец-пани знов не нестимуть жодної відповідальності, лише надуватимуть щоки та проводитимуть форуми з постарждалими.

А наступний хак станеться обов'язково.

Справжня система національної кібербезпеки повинна починатися з принципово нової інституції, яка буде лідером та авторитетом галузі. Точкою довіри. Еталоном компетенцій. Координатором та комунікатором. Партнером, а не вертухаєм.

Шлейф корупційних скандалів та репутація Держспецзв'язку просто унеможливають такі ролі для цього морально застарілого відомства, яке слід було ліквідувати ще років десять тому як повністю дискредитоване.

Натомість ДСС331 накачують все новими повноваженнями, до чого свого часу доклався також модно-молодіжний діджитал-міністр Федоров.

Чи стане система кіберзахисту країни краще у разі підписання президентом законопроекту 11290? Дуже сумніваюся.

Чи стануть багатшими після цього чиновники Держспецзв'язку та їхні боси? До ворожки не ходи.

Чи відповідають ці зміни вимогам Євросоюзу? Сильно сумніваюся.

Чи треба колись все ж почати справжню реформу національної кібербезпеки?

Треба. Але за цієї влади, яка лише бреша та краде – це точно не можливо (<https://censor.net/ua/blogs/3544593/pryyinyatyui-zakonoproekt-11290-ne-zmitsnyuye-kiberbezpeku-a-rozshyryuye-koruptsiyu>). – 2025. – 02.04).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: О. Александрович, український дипломат

Міжнародний інвестиційний арбітраж – цивілізований захист інвесторів чи загроза для суверенітету країн?

Українські дипломати добре пам'ятають, як на зорі нової незалежності України в 1990-х роках як «Отче Наш» вимагалось сприяти ухваленню двох типових угод з усіма іноземними країнами: про уникнення подвійного оподаткування і про заохочення та взаємний захист інвестицій. Пізніше їхні основні положення включалися до угод про вільну торгівлю.

Зрозуміло, що на той час було не так багато українських інвесторів, які бажали «набіло» вкладати свої кривно зароблені гроші в чужі юрисдикції. Тому цей захист був однобоким і переважно стосувався іноземного бізнесу в Україні.

Інвестиційні арбітражі поділяються на два види: інституційний (постійно діючий) та *ad hoc* (збирається під вирішення конкретного спору).

До першого належать справи, що розглядається в Міжнародному центрі з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID), заснованому відповідно до Вашингтонської конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 1965 року під егідою Світового банку. Спори розглядаються також в Міжнародному арбітражному суді при Міжнародній торговій палаті (ICC), Стокгольмському арбітражному інституті (SCC), Лондонському міжнародному арбітражному суді (LCIA) та в ін.

Натомість, розгляд *ad hoc* здійснюється відповідно до Арбітражного регламенту Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL) при Постійній палаті третейського суду (PCA) в Гаазі.

Зазвичай міжнародний інвестиційний арбітраж (МІА) складається з трьох членів, яких обирають компанія-позивач, держава-відповідач і спільно погоджена третя кандидатура.

Користь від такої системи зрозуміла і полягає в захисті прав інвестора від експропріації, нечесної конкуренції, обмежень регуляторної політики тощо.

Критика на адресу МІА включає таке:

Іноземний інвестор може подати в арбітраж на державу, але держава не має права подати

в арбітраж на іноземного інвестора. Це одразу створює нерівноправні стосунки між позивачем та відповідачем.

Іноземний інвестор має право одразу звертатися до МІА, навіть коли він взагалі не звертався до місцевих судів, тобто не вичерпав можливості національної юрисдикції держави своїх капіталовкладень.

Якщо компанія виграє арбітраж, вона отримує компенсацію від держави, яка може складати від десятків мільйонів до кількох мільярдів дол. США. Якщо ж держава виграє арбітраж, то вона не отримує жодних коштів від позивача, а просто звільняється від вимоги платити штраф (відчуваєте різницю?). Прихильники МІА апелюють до критиків, що, мовляв, за всю історію діяльності інвестиційного арбітражу держави виграли більше справ, ніж інвестори (приблизно 40% проти 30%). Але у світлі вищесказаного ця статистика оманлива. Тим паче, що решту 30% вирішується в позасудовому порядку (*Settlement*), що зазвичай означає «відступні» держави інвестору.

Емпіричний підрахунок всіх арбітражних винагород свідчить про переважний виграш або західних розвинених держав або західних компаній. Виняток становлять справи, коли західна компанія позивається до західних держав, тоді результати можуть бути змішані.

Судові витрати в МІА дуже високі (часто декілька мільйонів доларів), причому є тенденція перекосу на користь інвесторів, тобто при програші держави вона платить всі витрати, а при програші інвестора такі витрати можуть ділитися порівну. Дороговизна судових витрат відлякує малі й середні підприємства від участі в арбітражному процесі, залишаючи цей інструмент переважно в руках транснаціональних корпорацій.

Пул членів арбітражу доволі обмежений і складається переважно з представників бізнесу, іноді навіть осіб без юридичної освіти. У них існує своя корпоративна етика чи то пак її відсутність. Вони непідзвітні нікому, часто мають конфлікт інтересів, а їхні рішення не можна оскаржити.

Системною проблемою МІА є вищезгадана неможливість для держав ініціювати позови проти інвесторів. Це створює інституційну «запрограмованість» членів арбітражу ухвалювати рішення на користь інвесторів навіть без корупційної складової. Адже їм платять не постійно, а окремо за кожну розглянуту справу. Якщо вони ухвалюють рішення на користь інвестора, це веде до сплеску нових позовів від інших інвесторів, а якщо перемагатимуть держави, то ніякого сплеску нових справ не буде, бо держави не можуть їх ініціювати.

Положення міждержавних угод та арбітражних правил доволі розмиті (наприклад, «справедливе та рівноправне ставлення», «непряма експропріація», «упущена вигода»), що відкриває шлях для вільної інтерпретації, упередженості, порушення прецедентності (ухвалення різних рішень за однакових обставин).

Багато рішень інвестиційних арбітражів, як і самі слухання закриті для громадськості і не підлягають оприлюдненню. Непрозорість процесу створює додаткові можливості для корупції і несправедливих рішень.

Вітчизняні інвестори не мають права звертатися до міжнародного інвестиційного арбітражу, тільки в національні суди. Це створює додатковий привілей для іноземних інвесторів і нерівноправність на внутрішньому ринку.

Інвестиційний арбітраж підриває легітимність держави в її спробах регулювати бізнес для блага докільця, здоров'я громадян, захисту прав найманих робітників та споживачів. Багато рішень МІА якраз ухвалювалися на користь викопних енергетичних компаній, транснаціональних корпорацій у сфері агробізнесу, харчової та хімічної промисловості, фармацевтики.

Ще з 2014 року всередині ЄС існує значний скепсис і серйозна критика інвестиційного арбітражу; були офіційні несприятливі оцінки з боку як Європарламенту, так і Єврокомісії. З 2017 року тривають багатосторонні переговори з метою заміни або реформування МІА в рамках Комісії ООН з прав міжнародної торгівлі.

Якщо подивитися на історію міжнародних арбітражних справ за участю України або українських компаній (принаймні тих, що є у відкритому доступі), то спостерігається така тенденція.

З 31 справи, де держава Україна фігурує відповідачем, оголошено 8 рішень на користь України і 8 проти. Багато справ перебувають у статусі «Триває арбітражний процес» (Pending); після повномасштабного вторгнення рф в лютому 2022 року нові справи проти України не відкривалися, а частина позовів була відкликана (Discontinued). Тобто це добре.

Українські інвестори загалом взяли участь у 17 справах, отримавши 8 перемог і одну поразку. Причому переважна більшість перемог стосувалася позовів проти рф внаслідок окупації частини української території, наприклад з боку Нафтогазу (винагорода 4,22 млрд. дол.), Ощадбанку (винагорода 1,11 млрд. дол.), ДТЕК (207,8 млн. дол.) та ін. Тобто, знову ж таки, виглядає так, що міжнародний інвестиційний арбітраж виступає як чудовий інструмент для отримання компенсації від рф (хай не прямо, а через конфіскацію російських закордонних активів) через окупацію і експропріацію українських активів. Але тут виникає одне серйозне запитання: чи не означають ці арбітражні рішення, попри солідні суми компенсації, свого роду визнанням легітимності анексії російською федерацією території України? Адже інструмент МІА застосовується саме тоді, коли йдеться про іноземних інвесторів на території іншої держави, а в даному випадку йдеться про втрату активів українськими компаніями в окупованому українському Криму. Тобто фактично рішення МІА легітимізує російський статус Криму?!

Насамкінець варто нагадати, що положення типових інвестиційних угод продовжують застосовуватися протягом 10 років після припинення їхньої чинності.

Підсумовуючи аналіз, було би доцільним вжити таких кроків:

– Україні брати активну участь у багатосторонніх переговорах в рамках Комісії ООН з прав міжнародної торгівлі

щодо реформування системи міжнародного інвестиційного арбітражу; при цьому орієнтуватися на позицію країн ЄС, якщо вона буде спільною;

– Україні призупинити дію двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів в частині, яка унормовує вирішення спорів в МІА;

– проаналізувати рішення МІА на користь українських компаній в частині відповідності національному та міжнародному законодавству щодо суверенітету та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах (<https://censor.net/ua/blogs/3545055/mijnarodnyyi-investytsiyinyyi-arbitraj-tsyvilizovanyyi-zahyst-investoriv-chy-zagroza-dlya-suverenitetu>). – 2025. – 04.04).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Михайло Лавровський, директор Інституту Економічного Лідерства, член Ради громадського контролю Бюро економічної безпеки України.

Пропозиції нового голови податкової: реальні чи фасадні зміни?

Проблему реформування податкової системи в Україні важко переоцінити. Поки дефіцит державного бюджету становить 1,6 трлн грн (19,4% ВВП), поодинокі випадки свідчать про збереження неефективності та корумпованості в ДПС і стають тенденціями. Водночас законопроект про перезавантаження податкової служби залишається поза порядком денним парламенту. Останні тижні знову вивели податкову тематику в публічну площину: голова податкової служби Руслан Кравченко запропонував низку рішень, які нібито мають покласти край хаосу з блокуванням податкових накладних і ризиковим статусом платників. Справді, звучить як реакція на реальні проблеми – але чи йдеться про реальні зміни, чи знову про декларацію намірів? Чи допоможе бізнесу те, що робить і планує зробити ДПСУ?

У чому проблема блокування податкових накладних?

Нагадаємо, що СМКОР – це «фільтр», через який проходять всі податкові накладні, перш ніж потрапити до податкового кредиту покупця. Її головна мета – виявляти фіктивні операції, тобто коли компанії «малюють» ПДВ, не маючи реального товару чи послуги. Своєю чергою, запобігає подальшим зловживанням порушників на «схемах» із відшкодуванням ПДВ. І хоча блокування через можливу підозрілість операції є автоматичним, оскарження відбувається в адміністративному чи судовому порядку, що створює додаткові витрати для бізнесу.

Попри показники скорочення заблокованих податкових накладних майже вдвічі з початку 2025 року (з 0,76% до 0,39), про що зазначає Руслан Кравченко, важливо також розуміти, як часто система блокує безпідставно. До прикладу, минулого року СМКОР помилявся у понад 70% випадків.

Що пропонує новий голова податкової?

Новації, описані Русланом Кравченком, мають позитивний намір – зробити податкову менш закритою структурою та здійснити перехід від карального підходу до кооперативного, про який Інститут Економічного Лідерства вже розповідав. До прикладу, пропонують створити центри, що консультуватимуть з питань роботи з СМКОР, зобов'язання податкової надавати чіткий перелік документів, що вимагаються, та записати чіткі відеоінструкції для підприємців з роботи з СМКОР.

Утім, у цих новаціях ми знову бачимо знайомий сюжет: кроки є, формально вони виглядають як спроба покращити систему, однак при більш глибокому розгляді постає питання – чи це дійсно вирішення проблем, чи лише оптимізація симптомів без лікування хвороби. Припускаємо, що на створення та підтримку консультаційних центрів витратять немалу суму коштів з державного бюджету. Однак значно раціональніше було б створити для бізнесу можливість звертатись до одного або кількох «універсальних» експертів з дотримання податкового законодавства з податкової в обмін на відкритість фіскальної інформації про власну діяльність. По-перше, проблеми в адмініструванні податків для

українського бізнесу не завершуються на податкових накладних. До прикладу, є ще податок на прибуток, що є дискреційним за своєю природою. По-друге, ця практика вже довела власний успіх у Нідерландах та Британії. По-третє, згідно зі звітом Світового Банку, українські підприємці здебільшого вже зараз незадоволені якістю консультацій, які вони отримують у податкових органах. Тож запровадження консультаційних центрів – це множення сутностей з ігноруванням кадрової проблеми.

Точкові рішення на кшталт чіткого переліку документів або ж відеоінструкцій навряд чи суттєво поліпшать становище підприємців за умови збереження недоброчесних працівників податкової, які займаються здирицтвом. Саме тому ми наголошуємо на перезавантаженні всього органу та запровадження механізмів звітності й громадського нагляду. Єдиний крок, до якого не виникає питань – це конкретизація переліку підстав для розгляду питання віднесення платника до ризикових, на чому бізнеси наголошували вже давно.

Деякі пункти – наприклад, полегшення для експортерів на прифронтових територіях або зміни до коригувань у випадку повернення товарів – так само виглядають більше як локальні латки, ніж інституційні зміни. Це адресні рішення під поточний тиск, а не відповідь на системну хибу. Так само не викликає оптимізму обіцянка «менше бюрократії» після виключення з ризикових – формулювання загальне, а механізмів не прописано. Історія українських податкових інновацій вчить: поки не з'явиться автоматичний та незалежний порядок, ручна бюрократія знайде спосіб зберегти себе.

Збільшення лімітів для безумовної реєстрації податкових накладних – безумовно, технічно правильний і очікуваний крок. Але проблема в іншому: ліміти змінюються без пояснення логіки їх встановлення, без обґрунтування ризиків, які вони мали би зменшити. Водночас залишаються ті самі непрозорі механізми визначення «ризиковості», ті самі ручні важелі й відсутність презумпції доброчесності. І головне – не змінюється сам принцип: система все одно блокує, а не попереджає чи

пояснює. Саме так працює ризик-орієнтований моніторинг в ЄС: податкові органи можуть проводити перевірки, але не мають права автоматично блокувати податкові документи чи кредит без відповідного судового рішення. Це узгоджується з принципом презумпції невинуватості, закріпленим у статті 48 Хартії основних прав Європейського Союзу.

Щодо удосконалення таблиць даних платника – це одна з найбільш дискусійних тем. Якщо раніше таблиці працювали слабо через суб'єктивність і довільне неврахування, то тепер пропонують «менше потреби подавати документи». Але ж питання не в кількості документів, а в довірі до системи, яка ці документи оцінює. Без зрозумілого алгоритму навіть автоматичний облік не гарантує справедливості.

Окрему увагу заслуговує третій крок – зміни в організації роботи самої ДПС. Обмін інформацією між регіональними і центральними підрозділами, аналіз скарг, уніфікація підходів – усе це виглядає як внутрішня оптимізація, яка насправді не вирішує проблему основного конфлікту: коли ті, хто приймає рішення, самі себе контролюють, виправляють і переглядають. Це не інституційна незалежність, а її імітація.

Чи спрацює це?

Пропонуємо поглянути на проблему глобальніше: довіра до податкових органів в Україні є низькою, а час і гроші, що витрачаються на адміністрування власної діяльності є аномально великими. Згідно з вже згаданим звітом Світового Банку, 7,8% респондентів повністю згодні з тим, що податкові органи є справедливими. Такий низький показник пов'язаний із випадками свавілля та корупції, з якими підприємці стикаються особисто або про які читають у новинах.

Податкова пропонує «вдосконалити» механізм, який уже сьогодні шкодить економіці. Жодне підвищення лімітів чи оптимізація обміну файлами між департаментами не дасть ефекту, поки діє презумпція винуватості платника і ручний характер адміністрування. Зміни, озвучені ДПС, є тактичними, але не стратегічними. Вони покращують умови виживання в токсичному середовищі, але не

очищують саму систему. Бізнес чекає не на «полегшення умов блокування», а на перехід до принципово іншої моделі – прозорої, автоматизованої, з правом на апеляцію в незалежному органі, з опорою на презумпцію доброчесності, а не підозри. Відповідь на питання «чи допоможуть ці зміни бізнесу?» – частково, можливо. Але головне: вони не міняють суті того, що треба було б скасувати або глибоко перезапустити. Це кроки в межах старої парадигми, а потрібна – нова (<https://censor.net/ua/blogs/3545746/propozytsiyi-novogo-golovy-podatkovoyi-realni-chy-fasadni-zminy>). -- – 2025. – 08.04).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Поліна Колодяжна, старша кампейнерка, лідерка проекту «Зелене відновлення України» Greenpeace

Чому зелені технології є рішенням для української енергетики вже сьогодні: огляд від Greenpeace

До 2022 року домінуюча роль в українській електрогенерації відводилася атомній енергетиці (55.1%) та тепловим станціям (29.3%). Водночас відбувався поступовий розвиток відновлювальних (зелених) джерел енергії. З початком повномасштабного вторгнення росії в енергетичному секторі України відбулися суттєві зміни. Атаки на енергетичну інфраструктуру, руйнування важливих об'єктів, окупація потужностей – усе це має серйозний вплив на стабільність енергопостачання. Частка електрогенерації в Україні значно зменшилася в порівнянні з довоєнним періодом. За підрахунками Київської школи економіки, енергетичний сектор України втратив \$14,6 млрд.

Ядерна енергетика: надто дороге і довготривале рішення

Наразі забезпечення українців електроенергією здійснюється переважно за рахунок трьох атомних електростанцій (майже 60%) – Південноукраїнської, Рівненської та Хмельницької АЕС, які разом

мають 9 реакторів загальною потужністю 7800 МВт. Влада говорить про необхідність розвитку ядерної енергетики. У розпал війни з росією Парламент підтримав абсурдну ідею закупити старе російське обладнання для добудови 3 та 4 реакторів на ХАЕС. На тлі постійних атак на енергосистему України така ініціатива виглядає як мінімум авантюрою: навіщо купувати старе обладнання сумнівної якості для проекту з незрозумілим бюджетом, який може стати черговою мішенню для агресора? В уряді говорять про вигоду й швидкі терміни реалізації добудови, водночас світовий досвід навпаки демонструє, що побудова нових ядерних реакторів це набагато більш тривалий та дорогий процес, ніж декларується на початку будівництва. До слова, у 2012 році Болгарія, у якої Україна планує купувати обладнання для нових реакторів, відмовилася від побудови саме через економічну недоцільність.

Звісно, на тлі втрачених через російську окупацію 6000 МВт від ЗАЕС, Україна має знайти шляхи компенсації потужностей. Утім, добудова нових-старих болгарсько-російських реакторів не допоможе нашій енергетиці ані за три, ані за чотири роки, як обіцяють українцям. Адже навіть у країнах, де немає війни, але є достатньо фінансових можливостей, на добудову реакторів йде набагато більше часу, наприклад, середня тривалість будівництва реакторів, підключених до мережі у 2023 році сягала 11 років. До того ж, в умовах агресивної російської війни атомна генерація показала себе надто вразливою перед цілеспрямованими атаками, адже жоден реактор в світі не проєктувався з урахуванням ризику атак ракетами та дронами.

Теплова та гідроенергетика: масштабні руйнування

За три роки повномасштабної війни через окупацію, пошкодження та руйнування втрачених потужностей теплоелектростанцій та теплоелектроцентралей втрати сягали майже 38 ГВт, або близько 90%. І хоча деякі станції були реконструйовані, цей сектор все ще потребує додаткових інвестицій для повного відновлення.

Гідроелектростанції та гідроакумулювальні електростанції спільно у 2021 році виробили 6.7% електроенергії. З досвіду останніх років, ці об'єкти генерації є надзвичайно вразливими до цілеспрямованих атак. Дніпровська ГЕС за 3 роки зазнала 46 ударів з боку росії і поки незрозуміло, скільки років і коштів піде на її ремонт, в той час як Каховська ГЕС знищена повністю. Важливо зазначити, що гідроелектроенергетика завдає значної шкоди прісноводним екосистемам, а ліквідація гребель є традиційною вимогою екологічних організацій. І хоча значення ГЕС у енергосистемі України важко переоцінити, враховуючи незахищеність та масштаби наслідків руйнувань станцій, нам необхідно замислитись над альтернативними, безпечнішими, джерелами балансування енергосистеми.

Відновлювальна енергетика: швидкі та економічно вигідні рішення

Що ж до відновлюваних (зелених) джерел енергії, з початком повномасштабного вторгнення, Україна втратила значні потужності, які активно розвивались до 2022 року. Встановлена потужність сонячної та вітрової генерації сягала близько 9 ГВт. Згідно із дослідженням Greenpeace «Сонячна енергетика в Україні: план Маршалла», 90% вітрових установок та 30% сонячних станцій загальною потужністю майже у 4 ГВт опинилися в окупації, були знищені чи зазнали пошкоджень.

Разом із тим, сонячна та вітрова енергетика мають величезний потенціал для відновлення енергетичної системи України. Амбіції щодо його нарощування офіційно закріплено в Плані відбудови України, розробленого в межах програми ЄС для України Ukraine Facility.

Можливості невеликих гібридних установ для приватного користування та об'єктів критичної інфраструктури не можна недооцінювати. Наприклад, сонячна електростанція (СЕС), встановлена Greenpeace у співпраці з ГО «Екодія», «Еко клуб» і фондом «Перемога України» під час відбудови амбулаторії в селищі Горенка Київської області, уже третій рік поспіль демонструє дуже втішні результати. Маючи загальну потужність лише 12 кВт, у 2024 році станція забезпечила 55.2% від загальних

потреб медзакладу, зекономивши 34 000 гривень плати за електроенергію. Результати роботи СЕС могли би бути ще привабливішими, якби амбулаторія була підключена до системи Net-billing. Це механізм, який дозволяє віддавати надлишок згенерованої сонячної енергії в загальну мережу і отримувати компенсацію. На жаль, поки питання підключення комунальних підприємств до цієї системи не до кінця врегульовані. Тому станція задовольняє виключно потреби закладу, хоча могла б допомогти економити кошти ще більше.

Завдяки акумуляторам, сонячна станція не лише заощадила, але й забезпечила повну енергонезалежність амбулаторії під час відключень світла, які тривали 256 годин протягом 89 днів.

Під час відновлення амбулаторії було також змінено систему опалення з газової на геотермальну. Завдяки тепловому насосу потужністю 20 кВт, який використовує енергію землі, медзаклад у Горенці можна вважати успішним прикладом комплексного зеленого відновлення. Тепловий насос зекономив амбулаторії понад 36% коштів у порівнянні із газовим опаленням.

Висновки

Загалом відновлювані джерела зарекомендували себе як стійкі, швидкозамінні та надійні системи забезпечення енергією – не тільки в Україні, а й в усьому світі. Вони є набагато дешевшими порівняно із атомною енергією та не мають довготривалого терміну окупності. Станції разом із системами накопичення енергії – це найкращий приклад децентралізованих, швидких рішень, які за кілька місяців від початку будівництва вже можуть почати генерувати електроенергію. Вони не потребують великих площ для установок. І, можливо найголовніше в умовах війни, – станції не стануть легкою мішенню для атак окупантів і об'єктом ядерного шантажу.

Стрімкий розвиток ВДЕ у світі дозволяє навіть великим компаніям, які потребують постійного живлення, відмовлятися від брудних та неекологічних рішень та забезпечувати свої потреби за рахунок зелених технологій. Гарний приклад – компанія Google, яка в

2017 році досягла майже 100% використання відновлювальних джерел енергії для своїх глобальних операцій – це сонячні панелі, вітрові турбіни, системи накопичення та використання геотермальної енергії для обігріву та охолодження приміщень.

І наостанок: інвестування у ВДЕ – це гарна можливість продемонструвати Європі, що, незважаючи на війну, постійні обстріли та небезпеку, ми дотримуємося взятих на себе зобов'язань, як країна-кандидат на вступ до Європейського Союзу, та вже зараз здійснюємо зелений енергоперехід.

Незважаючи на страшні обставини війни, саме зараз Україна має унікальний шанс і можливості відмовитися від застарілих, брудних для довкілля технологій і натомість обрати інший, зелений шлях, ставши вуглецево нейтральною державою.

Давайте використаємо цей шанс! (https://lb.ua/blog/polina_kolodiazhna/669844_chomu_zele3ni38_tehnologii_ie_rishennyam.html). – 2025. – 07.04).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Сергій Захарін, державний секретар Міністерства освіти і науки України (2021 – 2023), доктор економічних наук, професор.

Результати роботи команди МОН: читаємо критично

Міністр освіти і науки Оксен Лісовий оприлюднив матеріал «Результати роботи команди МОН: 2 роки змін в освіті і науці».

Ключове слово: результати. Давайте, як-то кажуть, читати уважно...

У матеріалі наведено 44 пункти, згрупованих у 9 «ключових пріоритетів». Із цього матеріалу уважні читачі змогли дізнатися про окремі результати, процеси та явища, що можна спостерігати під час формування та реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Загальне враження: текст цікавий і насичений. За формальною ознакою «навантаженість фактами» – усі наведені у

матеріалі пункти можна розділити на три великі групи: 1) пункти, у яких наведені чіткі факти і цифри, 2) пункти, у яких наведені певні рішення, але не вказано про фактичні наслідки цих рішень, 3) пункти, у яких наведені плани, бачення, гасла, фантазії тощо.

Слід взяти до уваги, що звіт не обговорювався публічно, зокрема із громадськими організаціями або експертами, що представляють професійну спільноту. Процес «звітування», таким чином, пройшов у режимі «бюрократичного монологу»: посадова особа, що є політичною фігурою, виклала певний суб'єктивний текст і не внесла жодної ініціативи щодо його обговорення або опрацювання в режимі «діалогу» або «обміну думками» (у першу чергу з метою отримання пропозицій для подальшої роботи).

Автора цих рядків вразило, що матеріал супроводжується численними нехитрими маніпуляціями, які не сприяють глибокому фаховому оцінюванню задекларованих «змін в освіті і науці».

Окремо зазначимо, що в слово «маніпуляція» ми не вкладаємо негативного емоційного забарвлення або негативного семантичного навантаження. Під маніпуляцією ми розуміємо вербальну конструкцію, автор якої намагається висвітлити певні явища і процеси – приміром, власну діяльність – у вигідному для себе світлі (зазвичай збільшуючи обсяг позитивних результатів та замовчуючи або применшуючи обсяг негативних), при цьому таке бажання слід вважати цілком природним, а відтак – і зрозумілим.

Вважаємо, що вивчення маніпуляцій (навіть якщо їх застосовує високе начальство) є доцільним і корисним – у першу чергу в контексті підвищення власної медіаграмотності, а також розвитку здібностей до критичного мислення.

Отже, ми нарахували щонайменше десять маніпуляцій, які застосовані під час підготовки тексту «Результати роботи команди МОН: 2 роки змін в освіті і науці».

Маніпуляція перша – звітування не про остаточні результати, а про процеси (які можуть і не привести до очікуваного результату)

Оксен Лісовий пише: «Готуємо нормативно-правову базу для імплементації ЗУ «Про дошкільну освіту...» (пункт 19). «Готуємо щось» – це не результат, оскільки невідомо – коли і чим закінчиться «приготування» і чи буде з цього хоч якась користь суспільству і людям (зокрема, освітній спільноті і здобувачам освіти).

«Запущено реформу олімпіадного руху» (пункт 21). «Запущено реформу» – це чудово, але невідомо – чи буде реформа успішною (іншими словами: чи принесе вона позитивний результат для всього суспільства, а не лише окремим ділкам, які заробляють на олімпіадному русі непогані статки).

З іншого боку, заради об'єктивності слід відзначити, що початок або підтримка будь-якого процесу (готуємо базу, запускаємо реформу, пишемо візію, формуємо бачення, щось дизайнуємо) – це теж певний результат. Навіть існує поняття: «процесний результат».

Маніпуляція друга – результат оцінюється за хибним критерієм

Оксен Лісовий констатує: «Уперше в Україні запроваджено систему грантової підтримки студентів: понад 13 тисяч студентів скористалися цією програмою» (пункт 17). Експериментальний проєкт щодо грантового фінансування вищої освіти запущений порівняно нещодавно, до його завершення залишається ще півтори року, і зараз занадто зарано стверджувати, що цей проєкт принесе справді позитивні результати. А за великим рахунком, про його успішність можна буде говорити лише після працевлаштування за фахом всіх випускників, які отримували гранти.

«Розроблено законопроект про активізацію інноваційної діяльності ЗВО – Science City» (пункт 28). Якщо розроблено якийсь документ – це чудово, але це зовсім не означає, що документ колись буде ухвалений. А якщо і буде ухвалений – це ще не означає, що він спроможний підвищити саме бажані показники (приміром, зростання доходу/прибутку закладів вищої освіти від провадження саме інноваційної діяльності).

Маніпуляція третя – деякі результати насправді є удаваними

«За 2 роки підвищено оплату праці вчителів у середньому на 15%» (пункт 5). Цікаво, що за останні 2 роки оплата праці зайнятих працівників в економіці України виросла більше, аніж на 15%. А відтак, де-факто темпи зростання заробітної плати освітян (вчителів) були нижчими за середні в економіці, і це названо «результатом».

«Реорганізовано 10 закладів вищої освіти...» (пункт 14). Реорганізація сама по собі не означає, що досягнуто оптимальних показників функціонування якоїсь системи (у нашому випадку – системи вищої освіти). Можливо, окремі заклади потребують реорганізації, але позитивні наслідки цього процесу ще слід довести.

Маніпуляція четверта – невинуватене вживання слів емоційного забарвлення

«Оновлено менеджмент ЗВО: чесні вибори ректорів проведено у 35 закладах...» (пункт 16). Привертає увагу слово «чесні». Підтекст очевидний: автор матеріалу немовби констатує, що при попередніх міністрах вибори були нечесними, а от лише зараз вдалося добитися виборів чесних.

Також слід взяти до увагу, що на практичному рівні вибори ректорів проводить не міністерство, а університетські спільноти (оргкомітет, члени виборчих комісій).

Маніпуляція п'ята – деякі результати досягнуті не автором звіту, а іншими організаціями

Оксен Лісовий пише: «Відновлено й відремонтовано 834 школи...» (пункт 2). Але насправді ані міністр, ані міністерство не займаються ремонтами шкіл – не визначають обсяги необхідних робіт, не складають кошторисів, не проводять тендерів, не закуповують будівельні матеріали, не оплачують працю будівельників, не роблять технічний нагляд.

«Відремонтовано 548 закладів дошкільної освіти...» (пункт 18). Аналогічно: ані міністр, ані міністерство не займається ремонтами садочків.

Маніпуляція шоста – деякі результати є вагомими, але роль автора звіту в їхніх досягненнях не є очевидною

«164 тисячі дітей повернулося до очного навчання в межах політики «Школа офлайн» (пункт 1). Насправді причин повернення до очного навчання може бути багато – людина з фантазією таких причин може назвати кілька десятків.

Чи кожна причина є наслідком реалізації якоїсь міністерської політики – велике питання.

Маніпуляція сьома – незрозумілість написаного тексту, внаслідок чого неможливо зробити висновок про вагомість результату

«Заручилися підтримкою освіти від урядів 35 країн світу та понад 80 міжнародних організацій» (пункт 29). Що означає «заручилися підтримкою»? Ця підтримка формалізована чи ні? Якщо хтось із іноземних експертів завітав в міністерство на фуршет – це ще не означає, що цей експерт (гість) або країна, яку він представляє, надає справді дієву підтримку.

Йдеться про нові країни, які нам раніше підтримку не надавали? Про які саме організації йдеться? Вони справді впливові? Вони мають належні ресурси? Вони справді працюють у сфері освіти і науки?

Маніпуляція восьма – апелювання до «світлого майбутнього»

«Разом із партнерами проведемо навчання для більш ніж 15 тисяч дорослих за короткостроковими курсами» (пункт 13).

«...укрупнені ЗВО отримають по \$1,5 млн інвестицій у межах проєкту зі Світовим банком UIHERP» (пункт 14).

Тобто у «результати», які буцімто вже досягнуті за 2 роки роботи, записані певні плани і фантазії (які можуть збутися або не збутися).

Маніпуляція дев'ята – химерність результату (невідомо – чи може реальна людина скористатися результатом)

«Забезпечено можливість гнучкого навчання завдяки індивідуальним освітнім траєкторіям» (пункт 15). Але не вказано: скільки здобувачів освіти реально скористалися цією можливістю.

«Запроваджено спрощену форму подання звітності для науковців» (пункт 25). Але невідомо: скільки людей повернулися в науку завдяки запровадженню «спрощеної» форми.

Маніпуляція десята – «реформування незавершеної реформи» представлено як результат

Оксен Лісовий стверджує: «Розпочато комплексне оновлення змісту освіти для посилення і реалізації реформи НУШ у межах політики «Освіта для життя» (пункт 9). Але це дивно: так звана «реформа НУШ» ще триває, ще невідомі її результати, а в її рамках вже відбувається якесь «оновлення». І взагалі, «розпочато оновлення...» – це не результат, оскільки невідомо – коли і чим закінчиться «оновлення», і чи буде з цього хоч якась користь суспільству і людям (зокрема, освітній спільноті і здобувачам освіти).

На нашу думку, необхідність «реформування незавершеної реформи» – явне свідчення недосконалості самої первісної реформи.

Післямова

Головна цінність оприлюдненого матеріалу «Результати роботи команди МОН: 2 роки змін в освіті і науці» – можливість визначити ключові вектори управлінської уваги нинішнього керівництва міністерства. Відтепер ми, прості освітяни, маємо чітке уявлення – про які саме процеси міністр думає в першу чергу, чим пишається, про що мріє.

Також можна чітко зрозуміти – як саме міністр оцінює певні явища у сфері освіти і науки. Очевидно, що ці оцінки подекуди є неочікуваними (приміром, міністр пишається підвищенням оплати праці вчителів на 15% за останні 2 роки, у той час як працівники інших галузей отримали значно більше підвищення).

Сам факт оприлюднення матеріалу із заголовком, у якому вжито слово «результати», слід оцінити позитивно. Публічні особи повинні постійно звітуватися перед суспільством про досягнуті результати. Навіть якщо хтось ці результати критикує або ставить під сумнів.

Було б непогано, аби команда МОН подумала над можливістю неупередженого і професійного обговорення результатів не тільки в режимі монологу (хоча і це вже можна вважати досягненням), але також із незацикленними і неупередженими фахівцями – під час публічних обговорень, конференцій, круглих столів, експертних зустрічей тощо.

Ще раз наголошую, що в слово «маніпуляція» ми не вкладаємо негативного змісту. Головна мета цієї доброзичливої рецензії – привернути увагу колег до тексту міністра, а також стимулювати неупереджене експертне обговорення реформ у сфері освіти і науки з урахуванням вже отриманих результатів.

P.S. У цій статті відображено лише позицію автора. Висновки та фактичні твердження, наведені у цій статті, не відображають позиції державних органів, установ, організацій (<https://osvita.ua/blogs/94409/>). – 2025. – 03.04).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Станіслав Ніколаєнко, міністр освіти і науки України в 2005-2007 роках, народний депутат України чотирьох скликань

Школа потребує підтримки, а не батого, або Народни пішли хибним шляхом

Спочатку не повірив, коли почитав в соцмережах, що група народних депутатів України внесла законопроект щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв. Ознайомившись із змістом закону, мав певний шок.

Як могли законодавці, члени комітету з науки і освіти, комітету, де мені довелося пропрацювати три скликання, запропонувати такий абсурд – законопроект, який знищить українську школу, особливо в селах та селищах, містечках?!

Немає потреби до кісточок розбирати цей закон, оскільки він просто незаконний, антиконституційний і шкідливий.

Докази.

Стаття 3 Закону України «Про освіту», підпункт 2, відзначає, що ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Це положення конкретизує стаття 1 Закону України «Про загальну середню освіту», де в підпункті 3 йдеться про доступність повної загальної середньої освіти, у тому числі шляхом наявності достатньої кількості закладів освіти, що забезпечує безоплатне здобуття повної середньої освіти, та відсутність дискримінації

за будь-якою ознакою. У тому числі і за місцем проживання.

Відомо, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Тож стаття 24 основного закону прямо зауважує, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, у тому числі за місцем проживання.

Невже законодавці, які вже більше п'яти років протирають штани в парламенті, не знають базових речей, на яких тримається все освітянське законодавство, а пропонують у своєму законопроекті у статті 32 записати, що ліцей функціонує при «не менше 12 груп одного року навчання». Вище вказується, що в одному класі мінімум 24 дитини і він поділяється на 3 групи. Тобто мова йде про одну паралель з чотирьох класів з мінімальною чисельністю 96 осіб. Ця цифра в нинішніх умовах є нереальною.

Бачимо грубе обмеження в чисельності і наповнюваності класів, а отже, і доступності освіти. За твердженням журналістки Оксани Онищенко із «Дзеркала тижня», при такому підході в п'ятистах із 1469 громад не буде ліцеїв, старшої школи. А якщо взяти, наприклад мою Суботцівську громаду на Кіровоградщині, то в ній 22 села! При цьому – в Богданівській школі нині два 10-х класи (19 і 16 учнів). У Суботцівській школі 1 клас на 20 учнів, Трепівській – 1 клас на 16 учнів, Мошоринській 1 клас – 15 учнів. Всього у п'яти школах 86 учнів! При цьому відстань між селами по не зовсім гарних дорогах до 15-25 км. Отже, Суботцівська громада чисельністю 14,1 тисяч жителів не буде мати ліцейних класів із повною середньою освітою.

Моя рідна Богданівська середня школа, яка регулярно здійснює підготовку випускників із 200 балами ЗНО з біології, української мови в селі із 4210 жителями, базовою школою в 479 осіб не зможе забезпечити конституційне право молоді на повну середню освіту!

Принагідно повідомляю, що цю школу у свій час закінчили два міністра освіти України, кілька генералів, полковників, три ректори, десятки воїнів-захисників Вітчизни, багато з яких полягло на полях війни з росією.

Дітям прийдеться їздити в старші класи в Знам'янку або в Кропивницький. Що то за

навчання? Хтось подумав про гуртожитки чи квартири для учнів, їхнє харчування? А що вже говорити про степові Херсонщину, Миколаївщину, рідконаселені Чернігівщину чи Полтавщину?

Тож виходить, що запропоновані зміни до законодавства ставлять хрест на розвитку не тільки одного села, а і України в цілому. Півтисячі громад без старшої школи – це десятки тисяч сіл, містечок!

Тобто автори закону свідомо йдуть на знищення важливого соціального ліфту, обмежуючи право дітей із сіл, селищ на повну освіту. І заяви реформаторів, що хай громади чи батьки самі фінансують ліцеї, не витримують критики. Де ті кошти в тих селах? Їх немає.

Народні депутати України свідомі того, що в цих населених пунктах люди не отримують багатьох конституційних благ, зокрема обмежено право на працю, бо роботи немає. Право на медичне обслуговування – спробуй ним скористатися, то лікаря немає, то автобус не ходить, то грошей на лікування немає...

Маємо таку картину: у багатих, великих громадах, містах набагато легше жити, то і освіту дітям держава проплатить, а бідним і вітер в очі дме!

Невже колеги такі примітивні і не здатні до мінімального аналізу? Ми перекриваємо маленькі потічки, які живлять велику ріку Україну.

Стовідсотково переконаний, що міністерство повинно підготувати варіант здобуття повної середньої освіти в школах, де є один чи два класи. Без цього кроку української школи не буде.

Аналіз показує, що у великих містах – Києві, Харкові, Одесі, Львові, Дніпрі – освітяни також не в захваті від запропонованих змін. Як заявляє Асоціація керівників шкіл України, нині в державі є 8 тисяч ліцеїв, а стане 2 тисячі, що означає різке зменшення доступності молоді до освіти, зокрема, будуть закриті ліцеї в центральних, старовинних частинах міст.

Ніякої критики не витримує положення про заборону мати ліцеям в своєму складі початкову школу, виокремлення її в самостійну структуру. Як пише директор школи Ірина Чернілевська,

це розриває єдиний організм, позбавляє старшу школу міцного фундаменту.

Вказані кроки взагалі є безглуздими, особливо в цю скрутну годину, бо потребують в рази збільшення кількості приміщень, число директорів і управлінців.

Мені особливо прикро писати про ці речі, оскільки вони всі виходять за межі конституційного поля, зокрема ст. 53 Конституції держави, співавтором якої я є. До речі, у 1996 році більше 326 народних депутатів із різних фракцій проголосували за цю статтю. Всі політичні сили були єдині в розумінні значення середньої освіти.

Не випадково ж імператриця Австро-Угорщини Марія-Терезія, дбаючи за державу, ще у XVIII столітті поряд з впорядкуванням економічного життя країни, податкової системи, адміністративної реформи запровадила обов'язкову шкільну освіту, у т. ч. на західноукраїнських землях, що забезпечило значний ріст матеріального і духовного благополуччя населення.

І колишній Союз, вводячи поступово обов'язкову семирічку, восьмирічку і повну середню освіту, піднімав на цьому економіку країни.

Не один раз писав, але повторюся, що головні наші союзники в кривавій боротьбі з росією – це наші Збройні Сили, наша молодь, наш народ.

Тому ми повинні опиратися на освічену націю, добрі школи і університети, коледжі і професійні ліцеї. Тож даний крок горедепутатів приведе до ще більш різкого зниження індексу людського розвитку країни, втрати її конкурентоздатності, а значить, відсталості і можливості повного загарбання іншими країнами. Нині ми і так знаходимося у світі на сотому місці за індексом людського розвитку, хоч ще донедавна мали 74 місце.

Не повинні мовчати і наші університетські колективи, особливо педагогічні університети, Національна академія педагогічних наук, бо через невеликий час дана реформа та надумані постійні обмеження з боку Міністерства освіти і науки України при вступі до закладів вищої освіти призведуть до різкого падіння числа вступників.

Багато молоді змушені будуть їхати за кордон на навчання, оскільки всі наші найближчі західні сусіди мають набагато ліберальніші умови вступу і залюбки беруть на навчання в школу та в університети наших дітей.

Оцінюючи окремі кроки нинішніх владців в освіті, бо їх не можна назвати стратегією, на пам'ять спливає народне прислів'я: «Драного міху не надуть, а дурне не навчить». Часом здається, що в окремих урядовців і депутатів домінує якась неприхована злість і недовіра, зневага до всього українського, вітчизняного.

Напевне, це тому, що частина з них потерлася в коридорах окремих західних вишів, отримавши навіть дипломи, посвідчення, але так і не розібравшись у західній системі освіти.

Не пам'ятаю останнім часом жодного заходу, реального системного кроку можновладців в освіті назустріч школі, університету. При цьому відсутній справжній діалог, панує тупа, агресивна зверхність і неадекватність.

Змушений вголос говорити про реальний, прикрий стан в освіті не раз. Розумію, що йде кровопролитна війна, люди, вчителі працюють із останніх сил. Вони хочуть адекватних рішень, певної емпатії, мудрого слова і дії, а не недолугих реформ.

Наша критика не має на меті нанести комусь образу, вона повинна протверезити молодих реформаторів, адже на те і коня кують, щоб він не спотикався. Потрібно допомогти людям вижити, зберегти педагогічні колективи, не руйнувати те, що працює. Як говорить колишній заступник міністра освіти і науки Борис Жебровський: «Ей, реформаторе, не кіпішуй, якщо не зламалось, то не ремонтуй!»

Мушу звернутися і до іноземних фондів, посольств країн, особливо з ЄС, які підтримують нашу країну. Ми вдячні їм. Але не можна лише опиратися на думку обмеженого числа т. з. експертів-грантоїдів. Життя складніше.

Вважаю, що автори законопроекту мусять негайно відкликати вказаний законопроект, у т. ч. і альтернативний. У разі незгоди авторів на цей крок народні депутати повинні проголосувати навіть проти його розгляду, а ми, громадськість, прослідкуємо за їх голосуванням та зробимо висновки.

Слід негайно ініціювати освітянське віче з участю представників всіх громадських освітянських, наукових організацій, депутатів місцевих рад та обговорити кроки щодо порятунку освіти.

Влада повинна дослухатись до голосу і місцевих громад, учительства, батьків, підприємців, наукових, науково-педагогічних колективів (<https://osvita.ua/blogs/94412/>). – 2025 – 03.04).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Ігор Лікарчук, доктор педагогічних наук, професор.

Чи стане профільна освіта порятунком для української середньої освіти

Про марево, яке розвіюється.

А як все гарно розпочиналося... Згадайте меседжі, які розсилалися й розсилаються офіційними освітянськими керівниками та амбасадорами громадських організацій, котрі фінансуються із зарубіжжя, про профільну школу.

У тих меседжах – про нові горизонти у здобутті освіти українськими учнями, про небачені умови для розвитку їхніх здібностей і талантів, про нові можливості для їхнього самовизначення та самопізнання, про нового українського вчителя... Іншими словами – про такий собі освітній рай, котрий вигулькне в Україні з появою профільної школи.

Події останніх днів засвідчують, що той уявний рай навряд чи настане. Точно так, як він не настав у початковій школі, коли закінчився мармеладно-зефірний період реалізації Концепції НУШ, чи тоді, як, образно кажучи, провисли ідеї НУШ у базовій школі...

І ось тепер маємо два законопроекти про методологію формування мережі профільної школи. Щоправда, у них йдеться лише про академічні ліцеї. Про професійні ліцеї – поки що мовчання. Здається, про них вже навіть забули.

Натомість починають посилено тягати, як Рябко ганчірку, ідею створення наскрізної

мережі професійних коледжів. Якими стануть всі ті заклади, котрі надають професійну підготовку. Дарма що різнорівневу.

Здається, що знову маємо справу лише із зміною назви. Як колись змінили назву «неповна середня школа» на «гімназію», а «середня школа» – на «ліцей». Хоч, якщо говорити відверто, то наші неповні середні школи гімназіями (у класичному розумінні цього слова) так і не стали, як і мало змінилися старші класи середньої школи після того, коли вони стали називатися ліцейними, а самі школи – ліцеями.

Уважне прочитання обох законопроектів (йдеться про законопроекти №№13120 і 13120/1) дозволяє зробити ряд висновків.

Якщо хоч один із них буде прийнятий, то можливість здобути хорошу загальну середню освіту у переважній більшості випускників т. з. «гімназій», у першу чергу в сільській місцевості та у районних центрах, зникає. Адже у основу формування мережі т. з. «академічних ліцеїв» кладуться не освітні запити здобувачів освіти, а меркантильний розрахунок можливостей фінансування цих закладів, в основі якого лежать запозичені у освітніх системах інших держав, кількісні та якісні параметри діяльності закладів освіти.

Попри те, що в інших країнах світу інші освітні традиції, економіка, соціальний устрій, ментальність населення та рівень освітніх запитів. Але їх наполегливо тягнуть в Україну.

Тож і немає відповідей на питання, чому в академічному ліцеї має бути три, а не два чи п'ять профілів? Чому в ліцеях має бути 288 учнів, а не 250 чи 190? Чому наповнюваність групи ліцею має складати 8 осіб, а не 10 чи 5?

Урешті – найважливіше питання – чому академічний ліцей не може мати кожна громада, якщо на те є запит здобувачів освіти і бажання громади? Невже керівникам обласних структур, представникам МОН, укупі з амбасадорами громадських організацій та проектів, котрі фінансуються із зарубіжжя, видніше, де і скільки має бути таких ліцеїв?

Переконаний, що першість у формуванні мережі повинні мати громади та люди, котрі там живуть, а не чиновники.

Не можна підходити до формування мережі академічних ліцеїв з однаковими мірками для всієї країни. Ситуація в сільській місцевості, у великих містах та невеликих райцентрах, у гірській місцині та у районах із промисловою забудовою вимагає різних підходів, різної методології. Про це в законопроектах, про які йде мова, жодного слова. Або, як у дитячому садочку: якщо інших костюмів, крім Дюймовочки, у дитсадку немає, то всі дітки мають бути на святі Дюймовочками. Навіть хлопчики.

Так, методологи формування мережі академічних ліцеїв роблять ставку на те, що основна маса здобувачів освіти у сільській місцевості будуть доїжджати до ліцеїв шкільними автобусами. Коли я чую подібні твердження, завжди маю велике бажання дізнатися, а діти тих, хто про це говорить, їздили до шкіл українськими шкільними автобусами? Упевнений, що не їздили. І чим є насправді український шкільний автобус, не знають.

Хочу нагадати, що Державна програма «Шкільний автобус» в Україні працює із 2003 року. Вона з'явилася після того, як один із колишніх заступників міністра освіти України кілька днів вивчав досвід роботи освітньої системи Канади. Щоправда, непогана зарубіжна ідея стала в українському варіанті такою, як вишуканий віденський вальс у виконанні диких племен.

Програма з'явилася, бюджетні кошти успішно освоювалися, але на українські дороги й досі не вийшли шкільні автобуси на кшталт канадських, американських чи японських: із кондиціонуванням, хорошим опаленням, іншими зручностями для дітей. Сервіс шкільних автобусів гарним був лише на папері та у відосиках із «щасливими» учнями і батьками.

Шкільні автобуси були і є наразі звичайними маршрутками, у більшості з яких навіть двадцятихвилинне перебування навідріз відбиває позитивну мотивацію до навчання. Особисто бачив, як такі автобуси вимушені були під час заметілі зупинятися десь на півдорозі до школи, щоб діти могли задовольнити свої природні потреби...

А чого варте усвідомлення того, що відповідальність за утримання цього парку автобусів, їхній випуск у рейс, забезпечення запчастинами та паливно-мастильними матеріалами, була покладена на... директорів шкіл. Котрі, водночас, стали механіками, наркологами, завгарами і т. ін.

За таких умов, очевидно, лише якісь надприродні сили і щоденні молитви тих же директорів шкіл зберегли і бережуть нас від крупних аварій із чисельними жертвами за участю шкільних автобусів...

Як не прикро це усвідомлювати, реалізація програми «Шкільний автобус» на якість сільської освіти не вплинула. Навіть через 5 років після того як вона почала працювати, результати ЗНО, на думку освітніх чиновників, успіхів у якості сільської освіти не показали.

Дарма що у 2023 році лише з державного бюджету на придбання шкільних автобусів було виділено 1 млрд. грн. (освоєно 97%), а у 2025 році уряд збільшив фінансування цієї програми до 1,6 млрд. грн.

Наразі, за даними різних джерел, середня відстань, яку проїжджають шкільні автобуси із сіл до т. з. «опорних» шкіл складає від 10 до 30 км. Якщо учням із села буде потрібно їхати до академічного ліцею, то цей шлях збільшиться до 40–60 км в одну сторону. А це означає, що на дорогу та перебування в закладі освіти у багатьох учнів буде затрачатися більше 12 годин... Ніхто не хоче поміркувати про мотивацію до навчання у таких ліцейств?

А про пансіони, то базуючись на власному досвіді роботи упродовж багатьох років із учнівськими гуртожитками зазначу, що на їхнє створення та функціонування потрібні величезні додаткові капіталовкладення. Які навряд чи зможе дозволити собі Україна в умовах сьогодення та у повоєнний час. А ще чотириразове харчування, додаткові посади обслуговуючого персоналу, вихователів, вирішення проблем тепла, затишку, дозвілля...

Крім того, пансіони за місяць чи два не з'являться. Їх потрібно будувати, адже жоден існуючий заклад освіти, на базі якого планують створити академічний ліцей, вільних приміщень для створення такого пансіону не має. А якщо

і має, то це будуть пристосовані приміщення, у яких, у кращому випадку, можна створити казарму в гіршому розумінні цього слова, а не комфортні умови для проживання неповнолітніх учнів, котрі будуть відірвані від своїх сімей.

Окремої уваги заслуговує проблема відокремленості профільної освіти від гімназій та початкової школи. У принципі, такий підхід потрібно вітати. Освітній процес у профільній школі не може бути організованим за аналогом із гімназією та початковою школою. Він має бути зовсім іншим: починаючи із відмови від класно-урочної системи навчання і закінчуючи новим, а швидше іншим, вчителем.

У стінах одного багатоступеневого закладу це досягти дуже складно, або майже неможливо. Однак, у тій же мірі неможливо, особливо у великих містах, за два роки здійснити переведення старших класів у окремі приміщення, перерозподіл учнівських та учительських контингентів між закладами освіти. Подібне переформатування може бути визначене як стратегічне завдання, реалізація якого можлива упродовж п'яти-десяти років.

Тому встановлення будь-яких остаточних термінів формування мережі закладів профільної освіти є абсурдним і недоречним. Цю абсурдність і недоречність обидва законопроекти не знімають.

Для чого потрібні жорсткі терміни формування мережі та ще і з покаранням за їхнє недотримання у вигляді позбавлення субвенції – зрозуміти складно. Не хочеться вірити, що їх хочуть встановити лише для успішного рапорту.

Тому сподівання на те, що справжня профільна освіта буде порятунком для української загальної середньої освіти, стають маревом дедалі більше. Але дивуватися нічому: тяглість у дії. 7 років тому порятунком української освіти вважали НУШ. Марево розвіюється...(<https://osvita.ua/blogs/94401/>). – 2025. – 02.04).

Блог на сайті «Судово-юристина газета»

Про автора: Христина Гладишева, суддя Рівненського районного суду Рівненської області

Інституційний щит для суддів: як захистити правосуддя від перевантаження та тиску

Христина Гладішева: Один з критично важливих механізмів – базовий показник навантаження на суддю – досі не затверджено, що відкриває двері до дисциплінарного тиску, маніпуляцій і виснаження суддівського корпусу.

Суддівська незалежність – це не декларативне гасло, відточене нормами міжнародного права. Це набір конкретних і дієвих механізмів, які дозволяють судді забезпечувати верховенство права і захищати права людини без тиску та незаконного впливу.

Один із таких критично важливих механізмів – базовий показник навантаження на суддю.

Його досі не затверджено. А це не просто управлінська недбалість. Це системна вразливість, яка відкриває двері до дисциплінарного тиску, маніпуляцій і виснаження суддівського корпусу.

Цей показник має бути не лише обґрунтованим і зрозумілим для усіх зацікавлених сторін, а й офіційно затвердженим Вищою радою правосуддя – органом, покликаним відповідно до Конституції України захищати суддівську незалежність.

Ще у січні 2022 року член ВРП Олексій Маловацький, підсумовуючи дворічну роботу у ВРП, озвучив орієнтир – 183–215 справ на рік на одного суддю, залежно від спеціалізації та категорій справ (це результат аналізу тривалості розгляду, класифікатора витрат часу та кількості робочих днів (200–205 на рік). Але документу досі немає.

Поки межі допустимого навантаження не визначені, будь-яке перевищення строків чи затримка з виготовленням рішення – формальна підстава для дисциплінарного переслідування. Це вже не питання організації роботи. Це простір для маніпуляцій, коли будь-хто може поставити під сумнів здійснення суддею належного правосуддя, спираючись на формальні ознаки «порушень».

Професійна спільнота чудово знає, судді розглядають не 200, а понад 1000 справ на рік. І роблять це в умовах неналежного фінансування, кадрового голоду та повної відсутності чітко

затвердженої межі навантаження, яка б могла не лише пояснити суспільству реальні межі можливого, а й захистити суддів. Ситуацію не покращує й публічний «інтерактив» Ради суддів України з картами навантаження.

Вони не дають відповідей на ключові запитання:

Як здійснено кадровий розрахунок?

Чи є єдиний підхід до оцінки навантаження?

Замість підтримки – статистично-методологічна туманність. Замість захисту – простір для обвинувачень. ВРП зобов'язана повернутися до цього питання та невідкладно затвердити базовий норматив навантаження на суддю. І не як умовну цифру в таблиці чи звіті, а як інституційний щит:

від дисциплінарних ризиків, які виникають не через недбалість, а через надмір роботи;

від політичного чи адміністративного тиску, коли перевантаження – зручний аргумент для дисциплінарного переслідування та подання сутяжницьких скарг;

від виснаження системи, в якій суддя виконує роботу кількох колег, а відповідальність перекладають на плечі одного.

Цей норматив – основа реального адміністрування судової влади, що дає відповідь на критично важливі запитання: Як ефективно розподіляти людський ресурс? Як планувати фінансування? І головне – як захистити суддів від перетворення їх на мішені?

Я знаю і вірю, що сила суддівської незалежності та авторитету правосуддя формується всередині – самими суддями.

Судова влада не потребує у цьому питанні схвалення з боку інших гілок влади. Вона має достатньо професійності, ресурсу й солідарності, аби створити власні захисні бар'єри. Мова не лише про реакцію на зовнішній тиск. Мова про готовність стати на захист суддів. Тих, хто залишився відданим правосуддю, не боїться бути принциповим і щодня бере на себе більше, ніж дозволяє людський ресурс.

Чи готові ми вже сьогодні формувати ці щити? Бо напевно чи хтось зробить це за нас. Варто пам'ятати: суддівська незалежність хоча і гарантується Конституцією України

та Законами, проте потребує активних дій та принципових позицій суддів, щоб не втратити її (<https://sud.ua/uk/news/blog/328515-institutsionalnyy-schit-dlya-sudey-kak-zaschitit-pravosudie-ot-peregruzki-i-davleniya>). – 2025. – 16.04).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Петро Андрющенко, керівник Центру вивчення окупації

Ми втрачаємо наших дітей. Знов і знов

Міносвіти, намагаючись позбутись тягаря у вигляді освітян, що задіяні в навчанні дітей-українців в евакуації за кордоном, добиває залишки бажання батьків в евакуації отримувати українську освіту. Тепер, з наступного року вимоги для дистанційного навчання менші за повноцінну офлайн школу в Україні.

Це призведе до того, що сотні тисяч дітей в країнах ЄС (зокрема, не виключно) відмовляться від продовження навчання в Україні. Якщо бути чесним, то це навчання в принципі було схоже на факультатив, доповнення до освіти в країні перебування. Проте діти вчили мову, літературу та історію. Тобто те, що є запорукою збереження української ідентичності. Те, що забезпечить реінтеграцію при поверненні додому або стане міцним базисом для формування української впливової діаспори в майбутньому.

Але, ніт. Наше Міносвіти вважає головним позбутись освітян з окупованих територій, бо

це дорого. Додаткового навантаження (читай оплати) освітянам в Україні, звідки поїхали діти – бо це дорого. Проте, втрата ідентичності наших дітей в евакуації – це дорого / сердито.

На четвертому році війни ми так і не дійшли не те що до процесу. До розуміння необхідності битви за дітей. Одних втрачаємо в окупації. Інших – в евакуації. Так. Можна зараз розвести демагогію без змісту про обов'язок батьків. Проте, батьки зайняті в евакуації виживанням та спробою соціалізації. Їм точно не до ідентичності дітей зараз. І саме тут має бути функція держави.

Проте. Міністерство єдності не робить нічого, просто проїдає 150 млн грн невідомо куди. А це його робота за визначенням.

Міносвіти заради економії та монополізації процесу середньої освіти приймає низку безглузвих рішень щодо онлайн освіти, відштовхуючи дітей від України.

Мінсоц на radoщах щодо пониженої уваги взагалі самоусунувся, а Мінрегіон, який має дбати про ВПО робить вигляд, що взагалі не існує.

У підсумку, замість сотень тисяч українців ми отримаємо з часом людей, які перестануть себе вважати українцями за роки. Не тому що вони погані. Не тому що не виховані батьками. А тому що держава в черговий раз не виконує свою функцію.

То, може прийшов час змінювати щось в державі тут і зараз? Бо завтра не буде для кого (https://lb.ua/blog/petro_andriushchenko/671596_mi_vtrachaiemo_ditey_znov_i_znov.html). – 2025. – 17.04).

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 7 (293) 2025

Інформаційно-аналітичний бюлетень

на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактори:

А. Берегельська, Я. Маленко

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 26.04.2025

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 5,00.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру видавців,

виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.